

Reflexiók a lengyel szabadságról

Bevezető

A most kezdődő év különleges lesz a lengyelek számára: rögtön fölidéződik bennük 1918. november 11-e, amikor 123 évi rabság után Lengyelország visszanyerte függetlenségét.

Mivel ezért a szabadságért a lengyelek sok-sok nemzedéke vérével és szenvedésével fizetett, az különösen drága számunkra. Márai Sándor, a testvéri magyar nép perspektívájából ezt írta:

*És kérdik, egyre többen kérdik,
Hebegve, mert végképp nem értik –
Ők, akik örökségbe kapták –:
Ilyen nagy dolog a szabadság?*

Mi száz év után is „nagy dolognak” tartjuk, ugyanis még 1918 után is sokszor meg kellett küzdenünk érte, meg kellett védenünk. Ma már tudatában vagyunk annak, hogy semmi sem adatik ingyen és örökre. Annál inkább tudjuk értékelni az országunkban és Európa ezen térségében 1989 után kialakult életkörülményeket és a végbement fejlődést. Annál inkább tudunk örülni annak, hogy Európa nagy családjához tartozunk. Így tudjuk csak igazán értékelni a közös európai értékek védelmét szolgáló – emberek és nemzetek közötti – szolidaritást, amely az évszázadok folyamán elvezetett az európai identitás kialakulásához.

Ezekre a szilárd alapokra szeretnénk építeni a lengyel, illetve európai jövőnket, amely végeredményben hozzájárul az egyetemes emberi boldoguláshoz.

*

Az írások, amelyeket a *Hitel* folyóirat hasábjain vendégeskedve szeretnénk a magyar olvasók kezébe adni, a rabság 123 éve alatt keletkezett és a független, újjászületett Lengyelország első éveiből származó reflexiókat tartalmazzák a szabadságról. A különféle írások olvasása során Kościuszko eszméitől kezdve eljutunk a függetlenség három atyjának eszmeifuttatásáig és a „lengyel intelligencia lelkiismereteként” emlegetett, erkölcsi tekintélyként is tisztelt, kiváló író: Stefan Żeromski híres történelmi tudósításáig.

Jerzy Snopek

A szerző a Lengyel Köztársaság magyarországi nagykövete.

A lengyelek hibái, melyek függetlenségük kivívását hátráltatják

Egy függetlenséget követelő nemzetnek feltétlenül bíznia kell a saját erejében. Ha e bizodalomnak híjával van, ha önálló létének megtartását nem a saját erőfeszítése, hanem mások támogatása vagy kegye folytán akarja elérni, bátran megjövendölhető, hogy se boldog, se erényes, se híres nem lesz. A história a megmondhatója, hogy akadt-e valaha is tiszteletre méltó emlékezetű ország, mely idegen gyámolítással dicsó magaslatra jutott volna? Ennek bizony inkább szomorú következményeivel találkozunk. Anélkül, hogy más példákkal előhozakodnék, jusson eszünkbe, hogy a rómaiak mennyire tisztelték a görögöket, akiktől bölcs törvényhozást tanultak, ám amikor Róma az utóbbiak kormányzásába mind inkább beavatkozott, végeredményében jármot rakott a nyakukba. Amikor a lengyelek a saját erejükben bíztak, fegyvereik Béctől Moszkváig diadalmaskodtak. Mihelyt kicsinek érezték magukat, és állandóan külhoni segítségért folyamodtak, elkorcsosultak, és idegen jármot vettek a nyakukba. Önmagunk alábecsülése akkor kapott lábra, amikor a lengyel nemes már nem az ország javát tartotta szem előtt, hanem a gőgös főúri klikkeket támogatta. Az interregnum idején minden párt uralkodót akart, idegen udvarokhoz fordult fegyveres segítségért és pénzért, hogy az utóbbit szétszétva, a saját táborát növelje.

[...] Lengyelek, számos hibákat megismertétek már, és föl tudtatok velük hagyni, éreztétek át annak igazát is, hogy nem lehettek valóban szabadok, ha a függetlenséget nem önerőből vívjátok ki. Az a nemzet, amely nem tartozik senkinek semmivel a tiszteletére legméltóbbak iránt érzett barátságot kivéve, amely csak akkor köt szövetséget, ha azt a maga számára hasznosnak ítéli; az a nemzet, amelynek akarátat egyéb megfontolások nem korlátozzák, bölcs megfontolással azt választja, mit elméje jónak lát, nem pedig azt, mi az erősebbnek kedvére vagy; jellemét mindazzal gyarapítja, mi nagylelkű, remek, mi bátorító és vitézségre nevelő, s e jellemvonásokkal a siker, az erény és a dicsőség magaslatára emelkedik. És viszont; ha más engedelme nélkül mit sem tehet, ha boldogulása azoknak kényén-kedvén, érdekein múlik, akik a létét biztosították, a lélek csúszó-mászó lesz, a gondolat szárnyaszegett, nagy és teremtmő tettekre képtelen, az ily nemzet pedig alantas, hitvány és rab marad.

Szeretném, ha Lengyelországnak oly törvénye lenne, mely számkivetésre vagy halálra ítéli azt, aki bár a legbarátságosabb hatalom segítségét is igénybe véve ártja bele magát az ország kormányzásába. A hollandok, svájciak, amerikaiak sohasem volnának számottevő nemzet, ha nem a saját erejükből győztek volna a túlerőn.

El kell ismerni, hogy a lengyelek nem túrik a jármot, lelkesednek a szabadságért és az erényért, de hibájuk, hogy amennyire rendíthetetlenek a merész tettek kezdeményezésében, annyira ingatagok azok véghezvitelében, és erőtlennek a viszontagságok közepette. Nem elég akarni az alapelveket és az igazságot, férfiasan ki is kell tartani mellettük. De látom, a lengyelekből azért hiányzik a szellem állhatatossága a viszontagságok közepette, mert keveset gondolkodtak, keveset töprengtek az emberi sorsok és cselekedetek forgandóságán. A balszerencse néha olyan, mint ama Cadmus feje, amelyet ha levágtak, új hadak termettek. Olykor maguk a körülmények oly események elindítói, melyeket az emberi elme nem látott előre. Az a szándék, hogy az erőszakkal szembeszálljanak, hozta létre a három első svájci szövetségét. E tisztességes pórok nem köváltak terveket, mert korlátolt szellemük ezt nem tette lehetővé, ám az elnyomás feletti fenséges felháborodás, amely néhányuk keblében támadt, másokat is lángra gyújtott, és ezt követően szabaddá, virágzóvá tette a Hazát, melyre évszázadokon át úgy tekintettek, mint az erény honára. Az amerikai forradalmárokat nemzetük negyedrésze se követte a felkelés idején (mint ezt Franklin életrajza tanúsítja), szellemük állhatatossága révén sorakoztatták maguk mögé az egész közösséget. A forradalmat soha nem lehet megtervezni, mint egy ütközetet vagy hadjáratot. Elemi ereje megrázza a természetet, minden kizökken a szokott kerékvágásából, a szenvedélyek felkavarnak, mint a légörvények, amelyek mindaddig nem csillapulnak le, amíg a villámok által meg nem szabadulnak attól, ami ellentétes velük. Amikor megújul, a közvélekedés soha nem törekszik oly hatalomra, mint amilyenre idővel szert tesz. Mellőzzük most a történelmi korok vallásos közvélekedését, tekintsük inkább a francia szabadság friss példáját. Európa királyai fellegekbe gyűltek, hogy e nemzetet és jogait elnyeljék. A franciák, tisztak hűjén, mert a legjobbak ebben az időben emigráltak, hadikézsületek nélkül, ügyük igazának tudatában nemcsak kiűzték az ellenséget, hanem ezt követően oly fényes hatalomra tettek szert, hogy trónokat döntöttek le vagy szilárdítottak meg. Az emberi elme törekszik az igazságra, a szív gyönyörűségét leli az igazságosságban, a felhevült lélek pedig mindennél különb rúgója a tetteknek, és oly rendkívüli eseményekhez vezet, amelyek a hűvös és hét-köznapi figyelmet elkerülnék.

Elmondható, az ég azt hagyta vigaszul az emberiségnek, hogy a zsarnokság és a csalás soha nem ér fel, s nem mérkőzhetik azokkal a módszerekkel, amelyekkel a jogaihoz és véleményéhez ragaszkodó nép élhet. [...]

Kovács István fordítása

Lengyelország és Magyarország

Óvakodjatok attól Kegyelmetek, Magyarai Urak és Kegyelmetek, Lengyel Urak, hogy valamiként el ne tékozzoljátok, meg ne sértsetek a két királyság védőszentjei szerént köttetett és hosszú időn át tiszteletben tartott szövetséget: nehogy magatokra vonjátok Isten és említette szentjeinek haragvó büntetését, alattvalóitokra pedig nehogy szerencsétlenséget zúdítsatok. Mert nem járja az, hogy szomszéd a szomszédjával háborúzzék. Bizony, ha a szükség úgy hozza, egyjike a másikának őszintén és hittel a segítségére siessen, s az ellenséggel szemben védekezni is közösen kell.

(Naruszewicz által idézett XIV. századi ismeretlen)

Ím a XIV. századi magyarországi és lengyelországi közvélemény hangja. Ezen szózat, amely mindkét országban örökkévaló politikai hittétel lett, visszhangra lelhet a határ menti két nép legendáiban és regéiben. A lengyel- és magyarhoni Tátra-lakó ma is, mint századokkal ezelőtt, hiszi, hogy Szent Adalbert és Szent István, Isten fenyegető büntetésének árnyékában, vizeik mentén osztották el a Beszkideket, vonták meg a két nemzet határát; s ki e határt nem tisztelné, ki a tisztos szomszédságot és az örök békességet megsértené – jaj annak mind ezen, mind a túlvilágon.

Több mint ötszáz év telt el azóta; nemzedékek sora növekedett fel és halt ki. Piast és Árpád ivadékainak nevét belepte a krónikák pora, s a Népek emlékezetében feledésbe merülvén, a síremlékeikből félig kikopott, olvashatatlan nevek alig keltenek érdeklődést. Hová lettek győzelmeik és vereségeik, hová diplomáciai és dinasztikus törekvéseik és igyekezetük? Hová lett nagyságuk és áldozatkészségük, hová hitványságuk és önzésük? – Császári és cári zsoldosok heverésznek a Wawel kongó termeiben felszórt szalmán; a Duna menti ágyúdörgés fölriasztja a kuvikokat. Visegrád romjai közül – s ama ősi intelem, mit évszázadokkal azelőtt ismeretlen kéz rótt fel, oly igazi és eleven mind ez ideig, mintha imént ötlötték volna ki, mintha most vétetett volna a két nép szívéből és lelkéből.

Az uralkodók dinasztikus tervei vagy a főúri klikkek önző érdekei, múltó anyagi számításai nemegyszer fordultak szembe ezen intellemmel, a kortársak nemegyszer csodálták ennek vagy annak az uralkodónak politikai bölcsességét, hősiességét; de a történelem és a valóságos fejlemények másként határoztak. Valahányszor az ősi lengyel–magyar gyakorlati politikai hittétel ellen lépett fel valaki, előbb vagy utóbb megbűnhődött, a bűnös vagy hibás tett sohasem maradt büntetlenül.

Ferdeszájú Boleszló a nemzet akarata ellenére Boriszt akarta magyar trónra segíteni – a Szepességben elszenvedett veresége egyszeriben elhervasztotta ad-

digi negyvenegynéhány győzelmének babérkoszorúit. Károly Róbert és Luxemburgi Zsigmond is árulók módjára viselkedtek; az előbbi Nagy Kázmért, az utóbbi Jagelló Ulászlót hagyta cserben, de ezzel nem akadályozták meg a keresztetek bukását, Lengyelország területi gyarapodását és Litvániával kötendő unióját. Jagelló Kázmér a fiát akarta a magyarok nyakába ültetni; a legyőzött János Albert alig bírt a testvérgyilkos kassai mézszárlásból megmenekülni. Rákóczi György Lengyelország felosztására fenekedett. Czarniecki kardjával diktálta neki a megalázó kapituláció feltételeit Międzybóžban. Sobieski János bukni hagyta Thökölyt, cserében a Habsburgok hálátlansággal fizettek – megalázták és hagyták lehanyagolni a Sobieski-házat. Tisztánlátásuk – valójában – sekélyességnek bizonyult, hősiességük – könnyelmű meggondolatlanságnak, látszólagos bölcsességük – ostobaságnak!

Ez a kölcsönös politikai hittétel, miután a csapások és sikerek csaknem ezredéves sorát, a nemzedékek, érdekek, kormányzatok változásait, de még az önálló lét elvesztését is túléltek, mind a magyaroknak, mind a lengyeleknek, mondjuk úgy, nemzeti ösztönévé vált.

Az elmúlt esztendő [1849 – K. I.] a napnál világosabban megmutatta ezt. [...]

[...] A Moldva folyótól a Száváig egyetlen kiáltás visszhangzott: „Hej, üsdvágd a magyart!” Az ostobaság és gazság mérgező gyümölcsei hamar beértek; a testvérgyilkos horvát-magyar háború, a bécsi katasztrófa, az országgyűlés szétszavarása, a könny- és vértenger – és a császár meg a cár ma már nyílt koalíciója.

Egyedül a lengyeleket nem fertőzte meg ez az általános szláv járvány. Egyedül a lengyelek nem kapták be a *vérrokonság* horgát, amellyel a csehek, a szlovákok, horvátok, de még a mi ruszinjaink jóindulatára is halásztak, akaratukon kívül Ausztria és a dinasztia malmára hajtva a vizet.

Mi óvta meg a lengyeleket e ballépéstől? Részben az évszázadokon át szabad s a csapások és szenvedések által megedzett nemzet irtózása az okoskodó számítgatások tekervényes ösvényeitől, mindenfajta wallenrodizmustól, de főként az az ősi politikai hittétel, amelyet – mind mondtunk – a magyarok és lengyelek egymás iránti kölcsönös rokonszenve táplál.

De a Népek ösztöne, rokonszenve csak szavak, agyonsulykolt kifejezések, puszta szavak, ha velük se kifejezni, se meghatározni nem tudunk valamit; ám a magyarok és a lengyelek testvérisége valódi, körülírható jelenség. Minden biztonnal kitapintható és szilárd alapjai vannak – valahol és valamiben. Az egyén vonzalmat vagy undort, ún. rokonszenvet vagy ellenszenvet érezhet az első pillantásra – de az teljességgel lehetetlen, hogy a nemzetek a szép szemek kedvéért vagy a rút ábrázatért szeressék vagy gyűlöljék egymást.

Az intellemben minden egyes szava, eme politikai hitvallás a két nemzet bölcsőjétől kezdve csaknem mindvégig a kölcsönös kapcsolatok sarokkövét, alapját képezte.

Vitéz Boleszló a magyar szövetségre alapozta lengyelpolitikáját, mely évszázadokra meghatározó, igazi nemzeti politikának bizonyult. Ezt a Szepességben

kötött egyezmény (1106) újította meg, a szepesófalui egyezmény (1139) megerősítette és megszentelte. Egy nemzetközi egyezmény (1401) mintegy ünnepélyesen hitet tett a politikai hitvallás mellett, kihirdette a két nemzet testvériségének érinthetetlenségét, *még az esetre is, ha az uralkodók között ellenségeskedés robbanna ki, és háború támadna*. Ezt követően nem sokkal (1401), amikor Luxemburgi Zsigmond magyar királyi zsoldosereget küldött be Lengyelországba azért, hogy a lengyel király hátában pusztítva a kereszteslovagok segítségére legyenek, egyetlen magyar se akadt, aki élükre állott volna. Bizony, e szent példából napjainkban is okulni lehetne! Egy Ściborzycki nevű elkorcsosult nevű lengyel vállalta végül is magára e gyalázatos feladatot... [...]

A történelem folyamán a kölcsönös szolgálatok és tisztességes szomszédság két serpenyője mindig egyensúlyban állott egymással. Ha Merész Boleszló a magyarokat segítette tulajdon királyaik, András és Salamon ellen, Fekete Leszek alatt a magyarok segítették a lengyeleket Mazóviai Konrád elleni harcukban. Ha a hontalan Zápolyai János Tarnowski vendégszeretetét élvezte, annak előtte Łokietek Ulászló tette ezt Amadénál. Ez utóbbi magyarok kíséretében tért vissza, hogy Lengyelországot megmentse, területi nagyságát és hatalmát megalapozza.

Ha a lengyelek Fekete Zawisza lovaggal szolgálták a magyarokat Luxemburgi Zsigmond alatt, Paniewskivel Mátyás alatt, Goińskival a szerencsétlen mohácsi csatában, azt a magyarok a kereszteslovagok és a Brandenburg ellen vívott háborúikban, Łokietek Ulászló harcaiban való részvételükkel és Báthorynak a derék Bekes Gáspár által vezetett gyalogságával hálálták meg.

A két népnek olyannyiszor közösen ontott vére, jóban-rosszban megőrzött fegyveres szövetsége a társadalmi testvériesüléshez és a politikai egységesüléshez vezetett. A lengyelek királlyá választják Nagy Lajost. A magyarok Jagellónak ajánlják fel a koronájukat, megválasztják Ulászlót¹ és Kázmér király fiát, II. Ulászlót királyukká.² Egyértelmű, hogy mind a két nemzet, mind a két ország közeledett egymáshoz, kereste az egyesülés módjait.

Mi akadályozta meg hát őket ebben? Legfőképpen a társadalmi intézmények különbözősége. Lengyelországban a demokratikus elem kerekedett felül, a magyaroknál az arisztokráta. A lengyel nemesség tartott az oligarchikus magyar monarchiától; a magyar főurak a lengyel nemesi demokráciától. Persze a hasonló különbségek Litvánia és Lengyelország uniójának nem lettek gátjává. De itt nem akadt egy Zsigmond Ágost; a kormányrúdnál se jószándék, se jóakarát nem volt tapasztalható. I. Ulászló talán fölnőtt volna e nagy műhöz. Utódai szívesebben ültek saját trónusukon, s kötöttek titkos egyezményeket a választással elnyert koronák kölcsönös biztosítása érdekében; ennek azonban az lett a vége, hogy Magyarország és Csehország, nőágon, a Habsburg-dinasztia sárkánytorkába csúszott.

1 A lengyeleknél III. (Várnai) Ulászló, aki I. Ulászló névvel foglalta el a magyar trónt 1440-ben.

2 Jagelló Kázmér fia, Jagelló Ulászló cseh király II. Ulászló névvel lett magyar király 1490-ben.

Nem üres s nem is véletlen tehát a rokonszenv; a lengyeleket és a magyarokat nyolc évszázad fűzi össze; a közös vereségek és győzelmek, a nagyhatalmi lét és a közös, noha más-más időben bekövetkező hanyatlás, de a hosszú időre vállalt európai küldetés is összefűzi őket. E két nemzetnek mindig közösek lesznek a barátai és közösek ellenségei; erkölcsi hajlamaikból és földrajzi fekvésükből következik ez. Együtt növekedtek, együtt virágoztak fel, együtt enyésztek el, ezért ismét együtt születnek újjá, borulnak zöldbe – gazdagabban, mint valaha.

Magyarország és Lengyelország két évszázados tölgy, mindegyikük saját külön törzset növesztett; a föld alatt gazdagon szétáradó gyökérzetük azonban összefonódott és láthatatlanul összenőtt. Ezért egyikük léte és ereje a másik létének és egészségének a föltétele. Ötszáz év múltán így maradt oly igaz, találó és időszerű az ismeretlen szerző értelme. (1849)

Kovács István fordítása

Aleksander Świątochowski

Hetvenöt év múltán³

Hiába a megannyi különböző és látszólag meggyőző bizonykodás, lett légyen bár közöttük oly komoly hang, mint Prądzyński tábornoké, akkor sem hiszek abban, hogy az Oroszország ellen kirobbantott eddigi fegyveres felkeléseink során győzhettünk volna. Ha nem követjük el a felrőtt hibákat, elkövettünk volna mást, és lettünk volna mentesek bár valamennyitől, a hatalmas embertömeg végül így is, úgy is lehengerelte volna maroknyi erőnket. A csaták, miket ma magunkban vívunk, a papíron és bizonyos feltételek közepette győztesen vezetünk le, csupán képzeletünk, az ilyen ügyek kapcsán mindig is gazdagon burjánzó képzeletünk termékei. Mert hiszen pár száz, sőt pár tucat rosszul felfegyverzett emberrel „partizánhadjáratot” indítottunk Oroszország legyőzésére. Az ellenséghez való viszonyunk érzékelése talán csak 1831-ben engedi meg a Dávid és Góliát összevetését, máskor az arány mindig úgy festett, mint ha egy védekező veréb csipdesné gyenge csőrével a kezét, amely elkapta, és jó erősen szorongatja. Tehát valamennyi megmozdulásunk következményeinek egyenlege csak veszteséget mutat ki. A Kościuszko-szabadságharcot Lengyelország harmadik felosztása, az 1830/31-es szabadságküzdelmet az alkotmány eltörlése, az 1863/64-es partizánháborút zsarnoki önkény követte. A nemzet ellenállási mozgalmával párhuzamosan újabb és újabb láncszemet kovácsol a bilincshez.

3 Az írás 1905-ben, az 1830–31-es szabadságharc kirobbanásának hetvenötödik évfordulóján született.

De volnánk akár mindenhatók, hányunknak lenne mersze hozzá, hogy múltunkból kiiktassa a balsikerű felkeléseket, szabadságharcokat és siralmas következményeik helyett a zavartalan nyugalom és a sorssal való megbékélés gyümölcseit nyújtsa át a nemzetnek? Sokan lennének-e, akik ki mernék jelenteni, hogy a lengyelek, függetlenségük elvesztése után, boldogabbak lehettek volna, ha megadják magukat a sorsnak, s baromfimód ketreche húzódva hagyják magukat leöldösni? Ami engem illet, én nem vállalnám történelmünk ilyfajta kockázatát, s tőle a kívánt hatást se várnám. Éppen ellenkezőleg, hiszem, hogy ez által több csapást mérne ránk a sors, mint amennyit most kell elviselnünk. Miért?

Osztom azon gondolkodóknak a véleményét, akik minden forradalomban csak felszabadító erőt látnak, teremtőt pedig nem, akik a társadalomfejlődés eredményeként teljesen megérett magzatot világra segítő bábát látják benne. Ha a változás nem a társadalom fogalmai és törekvései szerint következett be, a legenergikusabb felhívások és legmagávalragadóbb példák se segítenek: ez esetben a forradalom tüze nem több mint kősziklán rakott kisebb vagy nagyobb tábortűz, amely addig ég és melegíti szűk körét, amíg a lángjait tápláló fahasábok el nem hamvadnak. Ha egy ilyen tűz azoknak az energiáján múlna, akik szítani akarják, akkor a Zselabovok és Miskinek bámulatra méltó erőfeszítései nyomán visszfénye beragyogná a Visztulától az Amurig húzódó térséget, az pedig, amely most gyúlt ki a bürokrácia felett, már húsz évvel ezelőtt hamuvá és romhalmazzá változtatta volna ezt a bürokráciát. S közben az orosz nép közbönsen hagyta szabadságának bajnokait felakasztani vagy élve befalazni – ugyanaz a nép, amely bármely izgató suttogásra kész pusztító vihart támasztani. Mert annak idején, ahogy ma is, kényszerhelyzetben volt: akkor képtelen volt forradalmat kirobbantani – ma rákényszerült.

Lám, mi is ilyen belső kényszer hatására cselekedtünk forradalmaink során. A gyakorlati élet könyvelői, akik ki tudják számítani a nemzet bevételeit és tartozásait, valamint anyagi hasznának mérlegét elkészítik anélkül, hogy a lelkebe tudnának látni, nemegyszer kimutatták már nekünk forradalmi vállalkozásaink összes veszteségeit, sőt, teljes csődjét, s nem mulasztották el a nemzet szemére lobbantani könnyelműségét, hiszen – szerintük – megtehetette volna, hogy nem követi el. De annak esetleges szükséges voltán egy pillanatig se gondolkodtak el, s azon se, hogy rendíthetetlen végzet nehezedett rá, amely egyetlen pillanatra se tette lehetővé számára, hogy „a tébolyt jobb időkre elnapolja”. Ezen ősi kultúrájú és régtől fogva szabadsághoz szokott nemzet leszorítása oly szintre, amely egy vad horda szükségleteit se elégíthette volna ki, kiszolgáltatása a vad önkénynek, az, hogy gondolatainak, érzelmeinek és törekvéseinek természetes közlésétől megfosztották, alkatilag annyira egyértelműen meghatározta, hogy – ha már betelt a pohár – rögvest a lázadás kirobbantásával fenyegetett. Felkeléseinket rabságunk feltételei tették szükségszerűséggé.

Olyan szükségszerűséggé vajon, amely aligha leküzdhető, ám elkerülése szerencse lett volna ránk nézve? Kétségtelen, hogy az önfenntartási ösztön is munkált bennük, amely mindig felismeri az életmentés legmegfelelőbb eszközeit,

amely a károk látszatával leplezi a hasznot, és külső vereségek közepette belsőleg megment. Lehet, hogy az 1830-as és az 1863-as forradalmak nélkül nemzetünk elhájasodott volna, és így nyomna sokat a latban, de mára valószínűleg csak egy hízott disznó volna. A pecsovcikoknak és politikai rokonaiknak teljesen igazuk van, amikor szemünkre vetik, hogy állandóan feldúljuk az ólat, miket kormányaink emelnek nekünk, ám békésen éldegélve ebben az ólban, megmenthetjük-e igazi valónkat? A felosztások után a lengyelek két út között választhattak: vagy önmagukból kivetkőzve elaljasodnak, s megszolgálják a felosztóiktól kapott takarmányt, vagy veszteségeikkel, vereségeikkel, romlásaikkal mit sem törődve, az erőszak elleni szakadatlan lázadásaikkal mentik meg létüket. Ha számbelileg és kulturálisan gyengébbek lettek volna, talán az első utat választják; de tömegekre és erejükre támaszkodva, a második útra léptek. Ha létünk nyolcvan, sőt ötven évvel ezelőtti külső feltételeit a jelenlegiekkel összevetjük, akkor kétségtelen, hogy óriási különbség mutatkozik az utóbbiak rovására, de ha belső vitalitásunkat, nemzeti tudatunkat, tettekésségünket vetjük össze a két időpontban, láthatjuk, hogy rendkívüli módon megerősödünk. És ez azoknak a felkeléseknek, szabadságharcoknak az eredménye, melyektől a „józan ész” minden pozitív értéket megtagadott.

Egy hete, hogy az 1830. novemberi szabadságharc kitörésének hetvenötödik évfordulója elmúlt, s lapjaink elborongtak e fájdalmas alkalomból. Az évforduló szomorú, tagadhatatlan, de megfontolandó, hogy a lázadás erkölcsi hatása nem veszett oda Białolekánál és Grochównál. Az elesett katonák, az elkobzott birtokok, tönkrement vállalkozások és a bezárt intézmények száma könnyen kimutatható, így a felsorolt következményeket szokás az elbukott küzdelem egyedüli eredményének tekinteni. Miközben vannak még más, nehezebben felfedhető eredményei is – a nemzet érzelmi húrjainak feszességében, az önfeláldozás és a hősiesség magaslataira szárnyaló lelkekben, a mártírok tiszteletének kultuszában, az önzetlen lelkesedés lélektisztító tüzében, az élet, a célok és törekvések eszményesítésében. Ezt a legmelegebb otthon, a leggazdagabban megterített asztal se nyújthatja; ami pedig az eljövendő nemzedékek javát és izlését illeti, számukra aligha az lesz a legfontosabb, hogy eleik a múltból tokásan és pirosposzsgás arccal nézzenek a jövőbe. Valamivel többet kell átadnunk nekik, mint amit jólétünk és elégedettségünk jelent.

Vajon a fentebbi megjegyzésekből arra következtethet-e bárki is, hogy a társadalmat a mind gyakoribb forradalmakra kell ösztökélni, áldásunkat adva mind-egyikre, amelyik csak kirobbant? Nem, hiszen mint mondtam, nincs az a rábeszélés, amelynek hatására valaha forradalom tört volna ki, amikor azonban beérik, szükségszerűen megszületik, és csakis ez esetben gyógyító betegség. Az a csendőr, aki a politikai felfordulást egyszemélyben előidézni akaró embert a börtönbe kíséri, a zsarnokság féktelen ostobaságának megtestesítője. Ilyesmit ugyan is még a legnagyobbak se tudnak előidézni. Efféle bűnökért egész társadalmakat, de legalább is egyes rétegeit kell börtönbe vetni.

Kovács István fordítása

NYILATKOZAT A NEMZETI KORMÁNYALAKÍTÁS MISSZIÓJÁNAK ELFOGADÁSÁRÓL

A Kormányzó Tanács az 1918. november 11-ei dekrétumban kijelentette, hogy legfelsőbb állami hatalmát a Nemzeti Kormányra fogja átruházni. Ugyanezen a napon a Kormányzó Tanács azon kéréssel fordult Piłsudskihoz, hogy vállalja el a Nemzeti Kormány megalakításának a feladatát.

Ez magyarázza Piłsudski nyilatkozatát, melyben bejelentette, hogy megkezdte a fentiekkel kapcsolatos munkálatokat. A Kormányzó Tanács ugyanis, mely akkor már a szuverén hatalomról való lemondás fázisában volt, nem érezte úgy, hogy írásban fölkérheti Piłsudskit a kormányalakításra. Ugyanakkor Piłsudski, vállalva ezt a missziót, nem tekinthette magát a Kormányzó Tanács megbízottjának, mivel ennek ellentmondott az akkori időszak valósága, melyben Piłsudski tekintélye lényegesen nagyobb volt, mint a Bizottságé. Az alábbi nyilatkozat november 12-én jelent meg a sajtóban.

A Kormányzó Tanács⁴ 1918. november 11-én azon kéréssel fordult hozzám, hogy vállaljam el a Nemzeti Kormány megalakításának feladatát. A Nemzeti Kormány kezébe hajlandó átadni a hatalmát.

Kapcsolatba léptem a Lublini Lengyel Köztársaság Ideiglenes Népi Kormányával,⁵ és elhatároztam, hogy magamhoz rendelem a pártok képviselőit, hogy megismerjem az ezzel kapcsolatos álláspontjukat.

A LENGYEL HADSEREGNEK KIADOTT ELSŐ PARANCS

A nagy többség véleménye szerint csak Piłsudski állhatott a lengyel hadsereg élére.

A Kormányzó Tanács az 1918. november 11-én kelt dekrétuma alapján „átadta a katonai hatalmat és a lengyel hadsereg feletti főparancsnokságot Józef Piłsudski dandártábornoknak”.

Az alábbi parancs az első olyan parancs, melyet Piłsudski főparancsnokként adott ki. A világháború idején létrejött többféle katonai formáció katonái és tisztjei egységes lengyel hadsereget kellett alkossanak. Voltak, akik idegenkedtek ettől. Maga a legionárius tábor is erősen megosztott volt, az úgynevezett „wehrmachtosok” és azok között, akik nem tették le a „bescherelle-i” esküt. A súrlódások megszüntetésének szükségessége magyarázza a parancs első részét.

4 A Kormányzó Tanács a német és osztrák császár 1917. szeptember 12-ei kinevező okirata alapján jött létre. Tagjai voltak: Aleksander Kakowski érsek, Zdzisław Lubomirski, Józef Ostrowski.

5 A Lengyel Köztársaság Ideiglenes Népi Kormány, Ignacy Daszyński-vel az élen, Lublinban 1919. november 7-én jött létre. E kormány kihirdette, hogy „a törvényhozó szemj összehívásáig átveszi az osztatlan, teljhatalmat”, valamint hogy a „volt Királyság és Galícia népi és szocialista pártjainak utasításából” teszi ezt. A hadsereg megalakításával a lublini kormány „Józef Piłsudski távollétében helyettesét, Edward Rydz-Śmigły-t bízta meg”.

A pillanat szeszélye, a heves érzelmi reagálások nagyon erősen jelen voltak a lengyel társadalomban. A parancs második része Piłsudski abbéli szándékából fakadt, hogy ezek ne kerülhessenek be az újonnan szervezendő hadseregbe.

Katonák!

Olyan pillanatban veszem át a főparancsnokságot, amelyben minden lengyel embernek erősebben és szaporábban dobog a szíve, amikor földünk gyermekei teljes ragyogásában pillantották meg a szabadság napjának fényét. Veletek együtt élem át a történelem e meghatározó pillanatát, veletek együtt fogadom meg, hogy életemet és véretem áldozom fel a Hazáért és a Haza állampolgárainak boldogságáért.

Katonák! A világháború alatt sok helyen és különböző körülmények között történtek próbálkozások lengyel katonai alakulatok létrehozására. Nemzetünk – gyógyíthatatlannak tűnő – fogyatékosága mellett e próbálkozások, még ha nemesek és hősiések voltak is, óhatatlanul torzak és egyoldalúak lettek. E viszonyok ma is veszélyeztetik az egységes katonaság létrejöttét. Számítok rá, hogy mindannyian képesek vagytok legyőzni önmagatokat, és erőt vesztek magatokon, hogy megszüntethessétek a különbségeket, súrlódásokat, klikkeket és elmaradottságot a katonaságban a barátságos hangulat gyors megteremtése és a munka megkönnyítése érdekében.

Katonák! Most egész nemzetünk olyan gondokkal küzd, melyek csak rendkívüli erőfeszítések árán és erős akarattal oldhatók meg. Bizonyos tekintetben ezek a kérdések előttünk is ott állnak. Nehéz lesz őket megoldanunk, mivel kemény katonai szolgálatunk során nemritkán a lelkünkre és a szívünkre hallgatunk inkább. Mind a legörömtelibb, mind pedig a legnehezebb pillanatokban a katonáknak fegyelmezetteknek és kiegyensúlyozottaknak kell lenniük, képeseknek kell lenniük arra, hogy feladatukat pontosan és alaposan lássák el. Ezeket megszegni most még könnyebb, hiszen ezekben a rendkívüli pillanatokban nincs rajtunk az a plusz teher, amit a katona általában magával cipel.

Szeretném, ha emiatt nem kellene szemrehányást tennem nektek, és hogy a nemzet előtt elszámolva a cselekedeteimmel, elmondhassam lelkiismeretesen magamról és rólatok, hogy a feltámadt Lengyelországnak nemcsak első, de jó katonái is voltunk.

E parancsot olvassák fel az aláam rendelt katonai egységek előtt.

Varsó, 1918. november 12.

JÓZEF PIŁSUDSKI

A LENGYEL ÁLLAM LÉTREJÖTTÉRŐL ÉRTESÍTŐ SZIKRATÁVIRAT

Az alábbi távirat, melyet rádión keresztül küldtek szét, Lengyelország idegen államok felé tett első lépése volt.

Mivel a szétküldés napján Daszyński kabinetje nem alakult még meg, tulajdonképpen semmilyen kormány nem létezett, Tytus Filipowicz funkciója pedig hivatalosan nem volt még meghatározva, közzétesszük a lengyel állam létrejöttéről szóló dokumentumot annak ellenére, hogy az még nem volt „ellenjegyzve”.

Az Amerikai Egyesült Államok Elnökének,
Az Angol Királyi Kormányának,
A Francia Köztársaság kormányának,
Az Olasz Királyi Kormányának,
A Japán Császári Kormányának,
A Német Köztársaság Kormányának, továbbá valamennyi hadat viselő és semleges állam Kormányának.

A lengyel hadsereg főparancsnokaként szeretném értesíteni a hadat viselő és semleges kormányokat és nemzeteket a független lengyel állam létezéséről, mely magában foglalja az egyesült Lengyelország összes területét.

A lengyelországi politikai helyzet, valamint a megszállás ígája eddig nem engedték meg a lengyel nemzetnek, hogy szabadon nyilatkozzon saját sorsáról. A változásoknak hála, melyek a szövetséges hadseregek remek győzelmeinek köszönhetően következtek be, Lengyelország függetlenségének és szuverenitásának megújulása innentől befejezett tényé vált.

A lengyel állam az egész nemzet akaratából jön létre, és demokratikus alapokon nyugszik. A lengyel kormány munkája váltja fel az erőszak uralmát, mely erőszak száznegyven éven keresztül terhelte Lengyelország sorsát. Egy rendre és igazságosságra épülő rendszert építünk. A parancsnokságom alatt álló lengyel hadseregre alapozva remélem, hogy ezen túl egy idegen hadsereg sem lép be Lengyelországba, amíg ezzel kapcsolatban nem fejezzük ki hivatalos beleegyezésünket. Biztos vagyok abban, hogy a Nyugat nagy, erős demokráciái segítségünkre lesznek, és testvéri támogatásukat nyújtják az újjászületett, független Lengyel Köztársaságnak.

A külügyminiszter nevében

Főparancsnok

FILIPOWICZ

PIŁSUDSKI

Varsó, 1918. november 16.

A SZEJM JOGALKOTÓ ÜLÉSE MEGNYITÁSÁNAK ALKALMÁBÓL MONDOTT BESZÉD

A törvényhozó szejmbe történő választást az 1918. november 28-án hozott rendelet írta elő. A választásra 1919. január 26-án került sor. A Szejm nyitó ülészakára ugyanazon év február 10-én került sor. Ezt a napot a február 7-én hozott dekrétum nemzeti ünnepé nyilvánította.

Az első ülés jellege ünnepélyes volt. 12 órakor Piłsudski felment a marsalli tribünre, és tagjai előtt felolvasa a Lengyelország felszabadítása utáni első, szejm előtti, államfői beszédet, melyben felvázolta a Szejm előtt álló fő feladatokat. A beszéd felolvasását többször is hangos taps és lelkes éljenzés szakította meg.

Képviselő Urak!

Másfél századig tartó, nemegyszer véres és nagy áldozattal járó harcunk a mai napon diadallal végződik. Másfél századig tartó álmaink a szabad Lengyelországról a jelen pillanatban valóra válnak. A mai nap nemzetünk nagy ünnepe, az öröm ünnepe, egy hosszú, nehéz szenvedés éjszakája után.

Ebben az órában, a lengyel szívek erős dobogásának órájában, boldognak érzem magam, mivel engem ért az a megtiszteltetés, hogy megnyithatom a lengyel Szejmet, mely ismét hazánk egyetlen urává és gazdájává válik.

A mai nap öröme százszor nagyobb lenne azon aggodalom nélkül, hogy rendkívül nehéz pillanatban gyűltünk össze. A hosszú, nyomorúságos háború után az egész világ, és vele együtt Lengyelország, vágyakozva várja az áhított békét. Ez a vágyakozás ma Lengyelországban nem teljesülhet be. A Haza Fiainak menniük kell, hogy megvédjék az ország határait, és biztosítsák Lengyelország számára a szabad fejlődést.

Szomszédaink, akikkel békében és harmóniában szeretnénk élni, nem akarják elfelejteni Lengyelország évtizedekig tartó gyengeségét, mely gyengeség könnyű prédává tette hazánkat a külföldi támadók, az erőszak számára.

Nem akarunk beavatkozni egyik szomszédunk belső életébe sem, de nem engedhetjük, hogy bármilyen ürüggyel, akár az állítólagos jóhiszeműség ürüggyével megsértsék az önálló élethez való jogunkat.

Nem adunk senkinek egy arasznyi lengyel földet sem, és nem engedjük, hogy szűkítsék határainkat, melyekre joggal tartunk igényt.

Szomszédaink törekvései azt eredményezték, hogy mindannyiunkkal nyílt háborút folytatunk, vagy legalábbis mindmáig erősen feszült a viszonyunk.

Külkapcsolataink legfontosabb eleme az egyre szorosabbá váló baráti viszony az antant államaival. Mély szimpátia kötötte össze már régebben is Lengyelországot a demokratikus világ európai és amerikai államaival, melyek nem más országok megtámadásában és sanyargatásában keresik a dicsőséget, hanem az igazságosság és a jog érvényesülése alapján akarják rendezni a viszonyokat.

E szimpátia akkor erősödött meg, amikor a szövetséges államok híres hadseregei szétzúzták elnyomóink utolsó bástyáit, és felszabadították Lengyelországot.

Meg vagyok győződve arról, hogy a baráti érzelmek és a tagadhatatlan érdekközösség ezen országokkal hozzájárulnak a számunkra nélkülözhetetlen segítség felajánlásához, mely segítség – reményeink szerint – jelentős és eredményes lesz.

A lengyel nemzet másfél századon keresztül rá volt kényszerítve, hogy olyan törvényeket tartson be, melyeket idegen hatalom erőltetett rá. Nem tudván az életét saját akarata szerint szabályozni, e hosszú időszak alatt elveszítette jogérzékét és a saját erejébe vetett hitét.

Ma a nemzet bizalmával megajándékozva, nektek kell megteremteni a független élet alapját képező Lengyel Köztársaság alkotmányát. Ennek alapján hozzátok majd létre a kormányt, mely a nép képviselői által hozott törvényeken nyugszik. Az általatok hozott jogszabályok lesznek független és egyesült Hazánk új életének a kezdetei.

Az ellenségek által körülvevett Lengyelországnak olyan hadserege kell legyen, mely képes teljesíteni nehéz feladatát. Támogatnotok kell és be kell fejeznetek a katonaság már megkezdett kiépítését úgy, hogy a katonák mellkasa mögött rejtőző haza fiai biztonságban érezhessék magukat, és tudhassák, hogy a haza becsületét és jogait egy erős és jól felszerelt hadsereg védi.

És végül, Uraim, fordítsatok kiemelt figyelmet gazdasági életünk erőtlenségére, melyet az idegen gazdálkodás nyomorított meg, a háború és a megszállás tett teljesen tönkre. Ezen a területen a hanyatló ipar ügyeinek megfelelő szabályozása, valamint a nélkülözhetetlen – a fejlődés és a hatalmas nyugati demokráciák irányába mutató – agrárreformok megteremtik majd az egészséges alapokat a nemzet lelki erejének visszanyeréséhez, illetve tartós alapot biztosítanak jövője építéséhez.

Sok sikert kívánva az Uraknak nehéz és felelősségteljes munkájukhoz, a szabad és egyesült Lengyel Köztársaság első Szejmjét ezennel megnyitottnak nyilvánítom, és Önök közül a legidősebb képviselőt: Ferdynand Radziwiłł⁶ képviselőurat ideiglenes elnökké nevezem ki.

Úgy vélem, hogy a Szejm megalakulása után az én szerepem a végéhez ért.

Boldog vagyok, hogy engedelmeskedve katonai eskümnek és meggyőződéssemnek, átengedhetem a nemzett felett eddig gyakorolt hatalmammat a Szejmnek.

Ezennel kinyilvánítom, hogy államfői hivatalomat a Szejm marsalljának átadom.

NYILATKOZAT AZ IDEIGLENES ÁLLAMFŐI TISZTSÉGRŐL VALÓ LEMONDÁSRÓL

Piłsudski az 1918. november 22-i dekrétumával saját maga döntött úgy, hogy ideiglenes államfői tisztségét a törvényhozó Szejm megalakulásáig fogja betölteni.

Ebből következően a Szejm elnökségének megválasztása után, ami 1919. február 14-én történt meg, a Szejm harmadik ülésén, február 20-án Piłsudski az alábbi beszédet olvasta fel.

6 Ferdynand Radziwiłł 1874–1918 között a német parlament képviselője, a berlini Lengyel Körsokéves elnöke.

Tisztelt Szejm!

Abban a pillanatban, amikor a sors a kezembe adta az újraéledő lengyel állam irányítását, kormányzásom alapvető, elsődleges célja az volt, hogy Varsóban összehívjam a törvényhozó Szejmet.

A hatalmas káosz és fásultság közepette, mely a háború után eluralta az egész kelet- és közép-európai régiót, éppen Lengyelországból akartam olyan kulturális központot csinálni, amelyben a jog uralkodik és kötelez.

Abban az elképesztően nagy felfordulásban, amelyben emberek milliói kizárólag erőszakkal oldják meg az ügyeiket, arra törekedtem, hogy éppen a mi Hazánkban legyen az, ahol a szükséges és elkerülhetetlen társadalmi feszültségek csakis demokratikus módon legyenek megoldva: olyan törvények segítségével, amelyeket a nemzet kiválasztottjai hoznak.

Igyekeztem minél hamarabb elérni a célomat. Azt akartam ugyanis, hogy lefektetve az újjászületés tartós alapjait, Lengyelország megelőzze a szomszédjait, és ez által vonzó erővé váljon, ami garancia, ha nem is a leggyorsabb, de a nyugodt és jogszerű fejlődésre.

Alapvető célommal és mély meggyőződésemmel összhangban, mely szerint a XX. századi Lengyelország törvényeinek forrása csak a demokratikusan megválasztott Szejm lehet, mindkét általam felhatalmazott kormánnyal szembeni fő feltételem az volt, hogy ideiglenes kormányként tekintsenek magukra és munkájuknak csak a kötelező állami feladatokat tekintsék, és ne szabályozzák a politikai és társadalmi élet alapvető ügyeit olyan dekrétumokon keresztül, amelyeket nem szentesít a nép által kiválasztottak elfogadása.

Szintén ezzel a céllal összhangban, az egész lengyel hadsereg, melynek vezetésével engem bíztak meg, egyhangú, ünnepélyes esküt tett arra vonatkozóan, hogy engedelmeskedni fog minden, a Szejm határozataiból és állásfoglalásaiból fakadó törvénynek. Erre én magam is megesküdtem az egész varsói helyőrséggel tavaly, december 13-án.⁷

Az összes akadály ellenére sikerült megvalósítanom kormányzásom alapvető célját és összehívni Varsóban az első lengyel Szejmet nyugodt körülmények között.

Kormányzásom e fő feladata nem volt könnyen megoldható.

Nem könnyű ugyanis megőrizni a nyugalmat az őrző viharban, az intézmények és az emberi tényezők általános bizonytalanságában, ingatagságában. Nem volt egyszerű megtartani az egyensúlyt, elégséges anyagi és technikai eszközök nélkül kormányozni a határainkon fellángolt háború idején.

Így kellemes kötelességemnek tartom hálásan kitüntetni mindazok munkáját, akik e nehéz feladatomat megkönnyítették és segítették sikeres megvalósí-

7 1918. december 13-án a Saski téren történt a varsói helyőrség eskütétele. Az akkori eskü szövege a következő mondatokkal végződött: Eskümet a Lengyel Köztársaság alaptörvénye által megszabott katonai esküvel fejezem ki, amelyet a nép akaratából megválasztott kormány előtt teszem.

tását. Köszönetet mondok valamennyi hozzám közel álló civil és katonai segédemnek, elsősorban a minisztertanács mindkét elnökének: Moraczewski és Paderewski⁸ uraknak.

Snopek Anna fordítása

Ignacy Paderewski

Gondolatok Lengyelországról és a Polóniáról

I. J. Paderewski beszéde az amerikaiakhoz. Elhangzott a Lengyelország megsegítésére rendezett koncerten Chicagóban, az Auditoriumban

Chicago, 1916. február 5.

Hölgyeim és Uraim!

Olyan országról kell beszélnem Önöknek, amelyik nem az Önök országa, és olyan nyelven, amelyik nem az én anyanyelvem. Nagyra értékelem, hogy jogom van szólni és az a megtiszteltetés ért, hogy ilyen nagyszámú és tiszteletre méltó közönséghez szóljak, ugyanakkor azonban teljes mértékben tudatában vagyok annak, hogy feladatomban rendkívül nehéz, beszédem témája ismeretlen Önök előtt, kifejezőeszközök pedig korlátozottak. Mégis őszintén remélem és bízom abban, hogy a hallgatóság lesz oly kegyes és megértő, és megbocsátja tökéletlen szónoklatom valamennyi hibáját.

Még ha csak főbb vonalaiban is szeretném felsorolni annak a tíz, eseményekben gazdag évszázadnak minden figyelemre méltó tényét, amelyekkel dicső emléket állíthatnánk a tragikus lengyel történelemnek, az is meghaladná erőmet, és nem szeretnék visszaélni az Önök türelmével sem. Így azonban épp hogy csak felvázolhatom a körvonalakat, rámutathatok néhány fontosabb dologra, de nem engedhetem meg magamnak, hogy túl hosszan szóljak, mert más fontos kötelességek várnak még rám.

Távol áll tőlem, hogy azt állítsam, a lengyel nemzet csak angyalokból áll, és őszintén megvallom, hogy honfitársaim, bár rendkívül gazdagon meg vannak áldva, tele vannak képzelőerővel, dolgosak, bátrak, lovagiasak, szívélyesek és toleránsak, régebben is és természetesen továbbra is módfelett temperamentumosak, rendkívül érzelmesek, minek következtében túlságosan könnyen elragadja őket a hev, nem mindig tudnak úrrá lenni magukon, minélfogva hajlamosak hibák elkövetésére. És valóban sok hibát is követtek el. Ugyanakkor a lengyelországi történelem folyamán olyan mérhetetlen és tiszta emberiség, nagy-

⁸ Jedrzej Moraczewski kormánya 1918. november 17-étől 1919. január 16-áig volt hatalmon. Attól a naptól Ignacy Paderewski kabinetje kormányzott.

lelkőség és tolerancia áradt, amelyhez hasonlót nehéz volna Európa bármelyik országának múltjában is keresni.

Lengyelország, politikai értelemben vett létezésének kezdete óta, minden elnyomott nép biztonságos menekülőhelye lett, kényelmes hajlékra lelt itt minden vallása vagy nézetei miatt üldözött ember. Mindenki előtt szélesre tártuk otthonunk ajtaját.

A XI. században az üldözött zsidók Németországból idejöttek Lengyelországba, és az első, őket a lengyel városokban való letelepedési joggal felruházó király, a mi Ulászló Hermanunk volt Kaliszban 1096-ban. Ettől fogva özönlöttek a különböző nemzetiségű és különböző vallású emberek országunkba, és ők mind a törvény oltalma alá kerültek, és szabadon gyakorolhatták vallásukat is. Egészen a mostani háborúig állandóan működött, főleg Dél-Lengyelországban, sok régi ariánus gyülekezet, számos régi zsidó szentély, amelyeket még a XIII., sőt a XII. században építettek.

Soha nem volt – nem tudom határozottabban kifejezni –, de soha nem volt faji, vallási, de még nyelvi üldöztetés sem a mi lengyel uralkodóink kormányzása idején. Egyesek azt mondják, hogy ez egyike lehetett politikai hibáinknak, de mi erre inkább büszkéek vagyunk, és úgy vélem, senki sem cáfolná meg, hogy méltán lehetünk büszkéek erre.

Lengyelország legnagyobb átka földrajzi fekvése. Európa legszélén fekszik, a nyughatatlan Kelettől nem védi semmilyen természetes határ, minélfogva Lengyelországnak a védekezés lett a végzete mindig is, elsőként a tatárok és mongolok támadása, majd a török invázió ellen. Böven kijutott nekünk e támadásokból. A XIII. század kezdetétől létezésünk ötszáz esztendejét elvette tőlünk az ezek ellen a borzalmas támadások elleni védekezés.

A mi fiatal, húszéves királyunk: III. Ulászló is a kereszténység védelmére sietett V. Ióánnész Palaiologosznak, Bizánc császárának a könyörgésére, és vesztette életét a várnai csatában 1444-ben.

Ugyancsak a kereszténység és a keresztény civilizáció védelmére indult hadba III. Sobieski János királyunk is, aki Bécs felmentésekor, 1683-ban döntő, megsemmisítő csapást mért a támadó ottomán nagyhatalomra. A lengyel vér mentette meg a kereszténységet, a lengyelek bátorsága mentette meg Nyugat-Európát az elkerülhetetlen inváziótól, a biztos megsemmisüléstől.

Milyen szerencsések Nyugat-Európa országai! Többé-kevésbé normálisan foglalkozhattak saját dolgaikkal, fejleszthették kereskedelmüket, iparukat, felhalmozhatták kincseiket, átadhatták magukat a tudománynak, a művészetnek, élvezhették az életet, mert közöttük és az igazi veszély között ott állt rendületlenül a jólétüket védő fal, a lengyel nemesség mellvértjéből épült fal.

A szinte kizárólag a nemesség által önkéntesen vívott, még évszázadokig tartó kényszercsatározások után, amikor a kimerült Lengyelország megpróbált újra talpra állni, megújulni, újjászerveződni, már túl késő volt.

A csodálatos tehetséggel megáldott, utolsó lengyel király, Poniatowski Szaniszló Ágoston minden lehetséges rendkívüli reformot bevezetett, jöllehet a re-

guláris orosz, porosz és osztrák csapatok már elfoglalták földünket. Mindazonáltal néhány év alatt végrehajtották az igazságügy teljes, leghumanitáriusabb reformját. Kiváló iskolarendszert vezettek be olyan közoktatási minisztériummal, amilyen még nem létezett sehol sem a civilizált világban. Megpróbálkoztak egy kis, állandó hadsereg felállításával is, de sajnos, ehhez már túl késő volt. Elkezdték fokozatosan felszabadítani a parasztokat, eltörölni a jobbágyságot. E reformok közül több 25 évvel megelőzte a nagy francia forradalom által bevezetett hasonló típusú reformokat. E reformok többségével Lengyelország sok évvel megelőzte a szomszédos országokat is, amelyek, természetesen, a náluk még érvényben levő, elavult feudális intézményrendszer közvetlen fenyegetését látták bennük. Ezek a reformok tehát csak siettették a bukásunkat.

1772-ben következett be az ország első felosztása, majd röviddel utána bevezették a fent említett reformokat. Az ország második és harmadik felosztása pedig a híres 1791-es alkotmány megszületése után történt meg. Így követték el az újkori történelem legnagyobb bűntettét. Lengyelország megszűnt létezni.

Azon államok és kormányok tolakodó hivatalos történészei, akiket egyáltalán nem érintett meg a felosztás ügye, sokat írtak és írnak továbbra is Lengyelország hozzá nem értő kormányzásáról, torzsalkodásainkról, anarchiáinkról. Ez a kifejezetten erkölcstelen munkálkodás annak érdekében, hogy megmérgezzék a közvéleményt, olyan mélyreható és eredményes volt, és addig folyt, hogy még az idegen nyelvi környezetben, idegen szellemben, de Lengyelországban nevelkedett íróink közül is voltak néhányan, akik magukévá tették azt a szörnyű elméletet, miszerint egyedül a mi nemzetünk volt felelős országunk bukásáért.

A régi Lengyelországban sok kiváló költő volt, akik latinul vagy akár lengyelül szólaltak meg. Én személy szerint úgy vélem, hogy Lengyelország a művészet terén a legkiválóbb eredményt, az univerzális zsenialitást a XVI. és XVII. századi zeneszerzők iskolájában nyújtotta. Sok komponista működött akkor, mind csodálatos tehetségek, akik közül néhányan Palestrina kortársai voltak, és semmivel sem voltak rosszabbak nála. Gorczycki, Wacław z Szamotuł, Gomółka, Zieleński kompozíciói, még most is, minden idők vallásos zenéjének remekművei közé tartoznak.

Fajtánk rendkívüli életrevalóságának legbámulatosabb bizonyítéka azonban mégiscsak a lengyel irodalom, főleg a költészet újjáéledése a legutóbbi, 1831-es függetlenségi harcok után... Az 1831-es szerencsétlen kimenetelű, mindent elpusztító csapás után azok, akiket nem börtönöztek be, nem végeztek ki, vagy nem száműztek Szibériába, nyugatra, főleg Franciaországba szöktek, és nem is voltak kevesen. Ott, idegen földön, szinte a legyőzött hősök seregeiből került ki az a sok tehetséges, fellelkesült költő, akik már idegen földön nőttek föl, és emelték föl hangjukat a legyőzött ország nagyságáért, halhatatlan dicsőségéért, hogy felülmúlhatatlan szépségű nyelvükön fejezhessék ki egy jobb jövőbe vetett megingathatatlan hitüket. És nem alantas bosszút követeltek kétségbeesésükben, hanem általános igazságosságot.

Minden nemzet irigykedhet Lengyelország költőire. Mickiewicznek nincs párja a földön. Krasińskit és Słowackit felérik más költők, de nem rosszabbak ők senki másnál. Lengyelországon kívül nem sokan ismerik remekműveiket...

Azonban egy lengyel költőnek megadatott, hogy felfedje fajtánk zsenialitását, érthetően fejezze ki fájdalunkat és örömlünket, kétségeinket és hitünket, magunkra maradásunkat és reményünket. Ennek a lengyel költőnek sikerült a hangját az egész világon hallatni szépséges hazánk örök küldetéséről, sikerült minden földrészre, majdnem minden otthonba, majdnem minden szívhez eljuttatnia. Ez a költő Chopin volt, jól ismeritek őt.

Nemzetünk lángelméjének élő forrásai nem száradnak ki oly gyorsan. Az utóbbi években Lengyelország sok tehetséges költőt, kitűnő tudóst, kimagasló történészt, nagy írókat adott a világnak, akik közül a leghíresebb, minden kétséget kizáróan, Henryk Sienkiewicz volt. Csodálatra méltó festőink, nagyon tehetséges szobrászaink, híres énekeseink, ismert zenészeink vannak. Sok lengyel nő tűnt ki tehetségével a költészet, a művészet, a tudomány területén, mi több, még a harc mezején is. Maria Skłodowska-Curie általános hírnévnek örvend. Mindenki, aki ebben az országban egy kicsit is érdeklődik a zene iránt, ismeri és csodálja Sembrich asszonyt. És végül ne feledkezzünk meg arról a nagy, felülmúlhatatlan művésznőről, szép és nemes hölgyről, aki semmivel sem marad el a korábban említettektől, s akinek a neve oly szorosán összefonódik az amerikai drámairodalom történetével. Amerikában élt és halt meg ez a nő, neve: Modrzejewska asszony.

És mit jelent ma Lengyelország? Jelen pillanatban Lengyelország bizonyos szempontból emlék csupán. Hatalmas pusztaság, tengernyi rom, nagy temető. A régi Poznań, a gazdag Gdansk, a szép Krakkó továbbra is léteznek. Az újsághírek szerint Varsót, Lemberget, Lublint és Vilniust kevésbé tették tönkre. Csak éppen a híres műtárgyakat, a legértékesebb dokumentumokat, könyveket és kéziratokat – mindazt, ami ezeréves kultúránk felbecsülhetetlen bizonyítékai – kobozták el...

Néhány nagyobb városunkat megkímélték, megőrizték hívatlan vendégeink kényelme miatt. De a front hatalmas színterén, a Balti tengertől a Kárpátok déli lejtőjéig, Lengyelország egész orosz, majdnem az egész osztrák és még a porosz terület egy részén is, hatalmas pusztítást vittek végbe. Háromszáz város, kétezer templom már nem létezik. Egy Illinois, Pennsylvania, New York és Maine államok együttes területét kitevő részt pusztítottak el.

Mi maradhat meg abból az országból, amely területének túlnyomó részén milliós nagyságrendben törtek előre hadseregek vagy vonultak vissza tizennyolc hónapon keresztül?

Tizennyolc hónapnyi folytonos harc, tizennyolc hónapnyi állandó fenyegetettség, kín, sanyargatás és fájdalom az egész nemzetre hártva! A hajléktalan parasztok, munkanélküli munkások, szerény zsidó szatócsok milliói váltak földönfutókká. Kétségbeesett szülők, tanácstalan, a létfenntartás minden eszközétől megfosztott özvegyek és árvák kóborolnak még most is a földűlt, tönk-

retett országban, erdőben, vadonban bujdosva, és örülnek, ha egy elhagyott lövészárokban, az elesett katona holtteste mellett, egy kis maradék élelemre bukkannak.

A lengyelnek született, lengyel ajkú két és fél millió emberből, két és fél millió honvédóból hatszázezer jut Poroszországra, hatszázezer Ausztriára és egy millió háromszázezer Oroszországra. Ezekből a seregekből nem maradt meg az egynegyedük sem. Kényszerítve voltak, hogy testvér testvér ellen harcoljon, mindig az élvonalban, értelmetlenül, dicsőség nélkül, elsőnek esve el a harctéren. Fiataljaink háromnegyede, akikbe belehelyeztük minden reményünket és szeretetünket, elesett vagy megsebesült, és a többiek sorsa is megpecsételődött. Hogy hány civil esett áldozatul, senki sem tudja megmondani.

Az az ország, amelyet korábban gyakran neveztek Európa éléskamrájának, teljesen tönkre lett téve. Az anyagi veszteség jóval meghaladja a tíz milliárd dollárt. A lovak, barmok millióit hurcolták el vagy mészárolták le. Két újabb gyűjteményt koboztak el – bocsássatok meg, hogy újfent ezt a kifejezést használom – vagy gyűjtöttak fel.

Mi maradt meg az embereknek? Már nincsenek gyerekek, mind meghaltak, mielőtt betöltötték volna a hetedik életévüket. Néhány nagyobb járás teljesen kihalt vagy a fagy, a hideg, vagy az éhség miatt. De ha a segítség nem jön meg időben, vagy ha az egyetlen nagy nemzetben, amelynek a nagylelkűségére, támogatására számíthattunk, csalódnunk kell, akkor rövidesen nem marad senki lengyel földön, csak az idegen katonák...

Nehéz, kellemetlen, szinte megalázó, de szent kötelességnek teszek eleget. Igyekszem felkelteni az érdeklődést nemzetem sorsa iránt. Azon nemzet sorsa iránt, amelyik az összes nemzet közül a legtöbbit szenvedett ebben a háborúban. A lengyel hagyományokhoz hűen, elődeink szellemében, nemcsak véreim, hittársaim számára keresem a támogatást, hanem származástól, vallástól, nemzetektől függetlenül mindazoknak, akik országom leírhatatlan szenvedéseiben, balsorsában osztoznak.

Célom nem a gyűlölet szítása, hanem a szeretet gerjesztése. Nem szándékozom felkorbácsolni a szenvedélyeket, hogy együttérzést keltsek. De ha célomat elértem, kérlek titeket, beszéljétek Lengyelországról jóindulatú, jószándékú barátaitoknak. Mondjátok el nekik, hogy messze a ti virágzó, jómódú, boldog országotoktól nagy nyomorúságban él egy nagy nemzet, amelyet szegénység sújt, s amelynek szenvedése túllépte az ember teherbíró-képességének minden határát.

Mondjátok el nekik, hogy ez a nemzet volt az, amelyik elküldte nekik Kościuszkót, és nekik ajándékozta Pułaskit, amikor ők voltak bajban. És nem az angolokkal vívott harc kedvéért, hanem hogy hozzájáruljon az emberi szabadság kivívásának méltó dicsőítéséből fakadó nemes örömhöz. Az önök érvei lehet, hogy meggyőznek majd valakit, lehet, hogy szavaik megindítanak, meghatnak valakit. Valaki lehet, hogy megpróbál segíteni nekünk.

Isten áldja meg őt és önöket is.

Gedeon Márta fordítása

I. J. Paderewski miniszterelnök és külügyminiszter beszéde a szejmben a Versaille-i Szerződés ratifikációjának ügyében

Varsó, 1919. július 30.

Tisztelt Országgyűlés! Hadd legyen szabad beszámolómat egy örömteli felkiáltással kezdenem: Hazánk végre szabad!

A németek által aláírt békeszerződés elismerte Lengyelország függetlenségét – állapították meg ünnepélyesen a Fő Szövetséges és Társult Hatalmak.

Ha a warmiai, porosz nagyhercegségi és a felső-sziléziai népszavazás a mi javunkra dől el, akkor visszakapjuk az anyaország jelentős részét, sőt még azt az ősrégi, nagyértékű földdarabot is, amelyik már a Jagellók uralkodásának fénykorában sem tartozott hozzánk. És amikor most birtokba vesszük ezeket az ősrégi anyaföldeket, tudjuk, hogy nem kevés áldozatot kell még hoznunk, és hullik még majd a drága lengyel vér, azt azonban ma már bátran elmondhatjuk, hogy ott nyugaton, létrejött a lengyel állam építményének egy tekintélyes, szép része, amely erős jogi alapokon áll, és minden nemzet, a világ mindegyik nagy-hatalma elismeri. *(Éljenzés. Egy hang: „És hol van Gdańsk?”)*

Az a Békeszerződés, amelyet ma az én tisztem bemutatni a tisztelt Szejmnek ratifikálásra, kissé különbözik a két hónappal ezelőtt megbeszélte békefeltételektől. Néhány dolog megváltozott benne: vannak nem egészen szerencsések számunkra, de vannak olyanok is, amelyek vitathatatlanul előnyösek nekünk.

Tekintettel Németország határozott, makacs módon ismételt megállapítására, miszerint az opolei régenység lakosainak többsége nem egyezik bele a német államtól való elszakításba, és ezért nem írhatják alá a Békeszerződést, a Békekonferencia szükségszerűen úgy döntött, hogy Felső-Szilézia ügyének eldöntését a népre bízza, vagyis népszavazás alapján dönti el.

Tehát népszavazás lesz Felső-Sziléziában. *(Egy hang: „Teljesen fölöslegesen”.)*

Az előzetes békefeltételek megállapításakor nekünk ítélt tengermellék főként németek által lakott részét kikapcsolták a hozzánk csatolt területből. Jelentős, sajnos elég értékes – ugyancsak többségében németek által lakott – területet zártak még ki, amelyen keresztül a legfontosabb vasútvonal vezet: Pílát és Chojnicét; viszont nekünk ítélték, az előzetes béketárgyalások ellenére majdnem az egész wiedeński járást, valamint a sycowski és namyslowski járások lengyel részét.

Összességében, az előzőleg megállapított békefeltételekkel összevetve, területileg nagyon keveset veszítünk el, csupán pár tucat négyzetkilométert, nemzetiségileg viszont annál többet nyerünk.

Nemzetünk érdekében az áll, hogy nyugaton minél többen legyünk mi, lengyelek, és minél kevesebb a német. Nos, ebből a szempontból teljesen elégedettek lehetünk. Az egyik legjelesebb tudósunk, aki a Kongresszusi Hivatal többi munkatársával egyetemben Párizsban nagy szolgálatot tett nekünk, Romer professzor szerint ezeknek a területi változásoknak köszönhetően 95 ezer némettel kevesebb lesz, míg 60 ezer lengyellel több. Ezek a számok önmagukért

beszélnek. Bárki, még ha a legkritikusabb valaki is mérlegelné ezeket az adatokat, kénytelen lesz beismerni, hogy az idegenek ilyen nagy számú fogyása egyfelől, másfelől viszont honfitársaink számának ilyen jelentős növekedése lényeges, kívánatos és kellemes gyarapodást jelent.

Nem tudom, miért, néhány kollégánk úgy véli, hogy a Lengyelország, a fő szövetségesek és az Egyesült Nagyhatalmak közötti Békeszerződést külön, önálló témaként kellene kezelni. Ez téves felfogás. A Lengyelország és a Fő Nagyhatalmak közötti szerződés a németekkel kötött Békeszerződés 93. cikkelyéből következik, hozzá szervesen kapcsolódik és függetlenségünk egyik fő feltételét képezi. Ennek alá nem írása szóba sem jöhetett. A lengyel küldöttek aláírták a kiegészítő szerződést, ugyanis alá kellett, hogy írják, mert egyszerűen nem volt szabad megtagadniuk azokat a jogokat és lemondani azokról az előnyökről, amelyeket a fő Szerződés Lengyelországnak biztosított, és nem lehetett visszautasítani azokat a jogokat és előnyöket, amelyekről a lengyeleknek már több nemzedéke ábrándozott, melyekért apáink harcoltak gyakran anélkül, hogy hittek volna abban, hogy azok azonnal, teljes mértékben megvalósíthatók lesznek.

A Szerződés ratifikálásával ugyanez a helyzet. Az egyik jóváhagyása a másik jóváhagyása nélkül semmi hasznot nem hozna nekünk. Ha szabad így mondanom, apolitikus tett volna. Nem javítana semmit ezen a váratlanul igazán jól alakult helyzeten. Ellenkezőleg, direkt sértésnek vehetnék, kárt okozhatna, veszélyeztetné Lengyelországot. Hazánk végre szabad, de keleti határai még nincsenek megállapítva, a népszavazás és más fontos ügyek még hátravannak. Sokan vannak a húzódozók, az ellenség sem kevés. Ne gondoljátok, tisztelt képviselő urak, hogy a Békekongresszusra kiküldöttek egy pillanatra is megfeleltek kötelességeikről.

Feladatuk az volt, hogy védjék a Haza jogait és a nemzet méltóságának őrzői legyenek. Ők ezt a feladatot erejükhez és lehetőségeikhez mértén becsülettel, lelkiismeretesen elvégezték. *(Éljenezés.)* Így hát bátran állhatnak most a nemzet legfelsőbb hatalma elé, és kijelenthetik: ha nem is sikerült minden jogos kérést teljesíteni, ha nem is teljesült minden szent akarat, de a Hazát nem éri sérelem, és Lengyelország méltósága nem csorbult, épp hogy csak megkarcolódott. *(Éljenezés.)*

A ránk kényszerített nemzeti kisebbségi törvény elevenünkbe vágott, mélyen átéreztük, ahogyan azt egy lengyelnek illik átéreznie. *(Kiáltások: „Jogos!”)* Mert hát illett így viselkedni egy nagy, régi, civilizált nemzettel, mint amilyenek mi vagyunk? Illett annak a Lengyelországnak, amelyik már 800 éve minden vallásilag és nézetei miatt üldözött embernek biztonságos hajlékul szolgált, amelyik minden elnyomott népnek és nemzetiségnek biztos menedéket nyújtott *(Kiáltások: „éljen!”)*, amelyik mindig kebelére ölelt mindenkit, aki szenvedett – még a kígyókat is *(Harsány éljenezés)*, amelyikről még a saját ellenségei is azt mondták, hogy mindig is a tolerancia, a liberalizmus, a haladás híve volt az újkori Európa történetében, illett jogokat, belső rendelkezéseket kényszeríteni rá, mint valami kis primitív, barbár nemzetre? *(Helyeslés)*. Hát illett annak a Lengyelor-

szágnak, amelyikben Európa legrégebbi zsinagógái közül mind a mai napig áll néhány, ahol 1573-ban, az emlékezetes Szent Bertalan éjszakáján, minden valásnak szabad utat engedtek, illik a vallási toleranciáról prédikálni, kioktatni a sabbath ünneppé nyilvánításáról? *(Kiáltások: „Szégyen”)*. És végezetül, illet kinyilvánítani a bizalmatlanságot, amikor a kormány és a lengyel szejm ünneplés és komoly fogadalom által garantálta, hogy Lengyelországban minden állampolgárnak egyenlő jogai lesznek? *(Helyeslés.)*

Azok az okos, tiszteletre méltó, nemes, nagylelkű emberek, akik ránk kényszerítették ezeket a törvényeket, valójában nem akartak minket megsérteni. Rosszakat mondtak róluk nekünk. El tudjuk viselni, meg tudjuk bocsátani, annál is inkább, mivel valójában nem is ezekről a törvényekről van szó, hanem a formáról, a módról, ahogyan ránk kényszerítették őket. Ugyanezeket a törvényeket mi magunk is megszavaztuk és megadtuk volna *(Kiáltások: „Helyes”)*, de egynéhány honfitársunk néhány barátjának imponált, hogy ezeket a kisebbségi jogokat saját győzelmükként ismerjék el.

Ha ezek a törvények hozzájárulnak a kapcsolataink megjavulásához, ha véget vetnek a rágalmozásoknak, ha meggátolják a minket sértő kampányokat, ha hozzájárulnak főleg a belső kapcsolatok jobbá tételéhez, az ország megnyugtatásához, ha megszüntetik az elítélendő faji összetűzéseket, amelyek persze nem csak nálunk fordulnak elő, akkor a nemzeti kisebbségi jogokat én is nagy győzelemként könyvelem el. Mert nincs még egy ember, aki tőlem jobban vágyik arra, hogy ezen a lengyel földön, kivétel nélkül, minden gyermek számára nyugodt, sikeres, boldog élet várjon. *(Éljenzés.)*

Most veszem a bátorságot, és zárójelben kimondom vágyamat. Állandóan az az érzés vezérel, hogy abban a Vörös Fehéroroszországban, amelyet ma még Kelet-Galícianak hívnak, és amelynek közigazgatásával minket bíznak meg, vezessünk be amnesztiát mindazoknak, akik ellenünk a megengedett módon harcoltak. *(Éljenzés.)* Az ottani háború, hál' istennek, csitulóban van, közel a béke. Ki kell törölnünk az emlékezetünkéből az összes traumát, sérelmet, el kell felejtelnünk az átélt fájdalmakat, szenvedéseket, el kell felejtelnünk, hiszen lengyelek és keresztények vagyunk. *(Éljenzés.)*

Be kell bizonyítanunk a világnak mindenütt, meg kell győznünk a számunkra nem mindig jó indulatú világot arról, hogy a lengyel – ténylegesen lengyel – kormány, ha mentes mindenfajta külső, idegen befolyásolástól, a lengyel kormány a szabadság, igazságosság és testvéri szeretet kormánya lesz. *(Éljenzés.)* És legyen végre béke ezen a földön a jóakarátú embereknek.

Egy kicsit eltértem a fő gondolatmenettől, de most visszatérek a Szerződéshez. Néhányan közülünk úgy vélik, hogy a Visztulának nemzetközi vízi útvoalként való elismerése bizonyos szempontból hátrányos Lengyelország számára. És nekünk valóban így tűnt. Azonban a Konferencia kezdetétől fogva kitartóan és hőiesen tiltakozott ez ellen Roman Dmowski küldött. De mi mindannyian elleneztük, és végig harcoltunk ellene. Azonban amikor a Négyek Tanácsában határozottan bejelentették, hogy az Elba, az Odera, a Duna, a Visztula

és a Niemen folyókat nemzetközileg szabadon hajózható folyóknak nyilvánítják, s ennek a szabálynak az életbelépésével a világ minden folyójára ez lesz érvényes, akkor már nem tudtunk ebbe nem beleegyezni.

Azon az állásponton voltunk, hogy elavult nemzetközi törvényekre hivatkozni nemcsak hogy nem szabad, hanem nem is illik. Hiszen a nemzetközi törvények nem tudták megakadályozni Lengyelország felosztását; a nemzetközi törvények nem szabadították fel az 1914-ig tartó elnyomás, rabság alól. A nemzetközi jog ismerete nem zavarta az országrablókat abban, hogy üldözzenek, bántalmazzanak minket, tönkre zúzzanak mindent, kifosszák, kirabolják hazánkat, nem zavarta őket abban, hogy az egész lengyel nemzetet az utolsó pillanatig üldözzék és leigázzák. És majd csak a Békekonferencia, amelyen új nemzetközi törvények születnek, veszi le rólunk hivatalosan is az igát, töri szét bilincseinket, amelyeket az osztrák és német megszállás kényszerített ránk.

És mit is mondhattunk volna? Hát hivatkozhattunk volna a nemzetközi jogra? Állandó törvények csak a fizikában vannak; az erkölcs terén állandó, megingathatatlan törvények nem léteznek. Ott minden változik, fejlődik, gyakorta tökéletesítik az egyre növekvő embertömegek javára. Mi tudjuk ezt, de legjobban tudja ezt a törvényhozó Szejm, amelyik maga is megváltoztatja, tökéletesíti a meglévőket, és új törvényeket hoz a Köztársaság dicsőségére, a nép javára. Még egy kicsit gyengélkedünk; ezt nyilván nem Rátok értem, a nemzet kiválasztottaira, hiszen Ti egészségesek vagytok, és van erőtök, és tudjátok, hogy mit akartok. Egyébként sem lenne bátorságom Titeket kritizálni. (*Mozgolódás a teremben: „No, no!”*) Nem mernék kifogásokat emelni ellenetek. Azokról beszélek, akik nincsenek itt, de elég nagy hatással vannak a közvélemény alakulására. Tudat alatt a pesszimizmust terjesztik, és nem szándékosan, de mérgezik a lelkeket.

Beszéljünk nyíltan: a szövetségeseknek nem sokat segítettünk. A mi nevünkben tették, amit tettek, és tulajdonképpen azok, akiknek áldozatoságukért és önfeláldozásukért Lengyelországból ez idáig senki nem fejezte ki egy szóval sem elismerésünket, hálánkat. Az amerikai lengyel emigrációról van szó. (*Kiáltások: „Hála nekik!”*) Mi a szövetségeseknek nem sokat segítettünk, mégis azt kívánjuk, hogy főleg ők gondoljanak ránk, foglalkozzanak velünk, és csak a mi ügyeinket intézzék, és persze a legelőnyösebben számunkra.

Hosszú hónapokon keresztül jöttek Párizsból a legkülönfélébb információk. Egymás után hozták a híreket a leghetlenebb pletykákról, a különböző megvalósíthatatlan projektekről, szándékokról, mintha már eldöntött dolgokról lett volna szó.

És akkor, amikor megszületett a végső döntés, ezek az emberek sértve érezték magukat. És amikor Lengyelországban lett nagy fényesség, amikor még az ősellenség is elismerte függetlenségünket, és beleegyezett a zsákmány jelentős részének visszaadásába, amikor mi megkaptuk azt, amiről 1917-ben lengyel földön még csak álmodni sem mert senki. Uraim, eddig erről nem beszéltek. Akkor ezek az emberek, ahelyett hogy örültek volna, ahelyett hogy lombbal

díszítették volna fel otthonaikat, mint lakodalomkor szokás, kitűzték volna a győzelem lobogóit, és hálaadó imádságokat, örömteli himnuszokat zengtek volna, lógó orral járnak, mintha gyászmenetben lépkednének, aggódó fejüket leszegik, és halkán azt suttogják: az eladta Lengyelországot, emez elárulta, az nem ügyelt a dolgokra, amaz nem tudta megvédeni, ez engedékeny volt, Jáva, Szumátra vagy Patagónia javára tett engedményeket. Minek tudható mindez be? Uraim, ezek a hosszú éveken át bilincsbbe vert, rabságban tartott emberek érzelmeinek a maradványai. Ez a valóságérzettel nem rendelkező embereknek a pszichológiája, azoknak, akiknek korábban nem volt okuk örülni, ma pedig már nem tudnak örülni. Uraim, ezekhez az emberekhez kell szólnunk, ez a mi állampolgári kötelességünk: Ébredjeteek föl álmaidtokból ti, beteg emberek, rázzátok le a közönyt, fásultságot magatokról ti, csüggedt, tehetetlen emberek. Senki nem adott el benneteket, senki nem árult el, senki sem lett hűtlen hozzátok, senki sem pártolt el tőletek. Ébredjeteek föl, nyissátok ki szemeteeket, és ne nyúljatok a kétségbeesés köteléért, bátran fogjátok meg az arany kürtöt, amelyet a Gondviselés ad a kezünkbe. *(Éljenezés.)* És zengjen fel végre az öröm és vidámság dala, a győzelem, a diadal himnusz, mert Lengyelországot nem sérelem, hanem nagy-nagy szerencse érte. *(Éljenezés és taps.)* A haza szabad végre! *(Hosszan tartó éljenezés és taps.)* Nemzetünk bölcsője: Goplo, Kruszwica, Gniezno, szeretett Poznańunk már a miénk. *(Éljenezés és taps.)* Rövidesen Gdańsk hatalmas kapuja is kitarul előttünk. *(Éljenezés.)* Hamarosan a mi Balti-tengerünk partján fognak lobogni fehér sasos zászlaink. *(Hosszan tartó éljenezés és taps.)*

Ébredjeteek mély álmaidtokból, nyissátok ki szemeteeket, mert a sok nap közül nincs szebb, emlékezetesebb, felejthetlenebb nap, nincs boldogabb, szebb és fontosabb dátum, mint ez az 1919. június 28-a. *(Éljenezés és taps.)*

Én köszönöm az Úrnak, hogy mindannyian megéltük ezt a szép napot, lelkem mélyéből köszönöm, hogy nemzetünket ilyen felülmúlhatatlan erényekkel jutalmazta meg, hogy ilyen bőségesen megáldott minket, erőt adott az ellenálláshoz, megadta a szenvedés képességét és a kitartáshoz szükséges igaz erőt. *(Éljenezés.)*

Ezek azok, ezek a felülmúlhatatlan erények, amelyek legfőképpen hozzájárultak ahhoz, hogy mi ma a szabad és hatalmas nemzetek közé tartozunk. Nekik köszönhetjük, hogy ma ilyen nagy ünnepet ülhetünk.

Köszönet a nagy, nemes és kiváló férfiaknak, tiszteletre méltó Wilson elnöknek *(fergeteges taps és éljenezés, a képviselők felállnak a helyükről)*, Clemenceau-nak, Lloyd George-nak, Orlandónak és tanácsadóinknak azért, hogy ráéreztek, megértették, figyelembe vették leglényegesebb, legsürgősebb és leghöbbsen áhított jogainkat és óhajainkat.

A nagy, győztes államoknak: a számunkra oly kedves, hősi Franciaországnak *(fergeteges, hosszan tartó taps, a képviselők felállnak a helyükről)*, a nagylelkű Egyesült Államoknak, az elszánt, vakmerő Angliának, a lovagias és baráti Olaszországnak, a távoli, jóindulatú Japánnak. Mély hálámat fejezem ki a Lengyelországnak nyújtott segítségért és támogatásért. *(Fereteges taps, a képviselők és miniszterek felállnak helyükről.)*

Nektek mindannyiótoknak, akik itt egybegyűltetek, nektek Munkatársaim, nektek, Lengyelország törvényhozói, nektek, mindnyájatoknak felebaráti szívem mélyéből köszönet azért, hogy a számos elfogult nézeteltérés és vita ellenére segítettetek megőrizni a békét és a rendet az országon belül, ami által hozzásegítettetek minket az előnyös békefeltételek visszaállításához, lehetővé téve a kormánynak, ebben a kritikus pillanatban, hogy külföldön továbbra is jóindulattal viseltessenek irántunk. Köszönet nektek, a Fővezérnek és a hős, bátor hadseregnek (*hosszan tartó taps, a küldöttek és a miniszterek felállnak a helyükről, kiáltások hangoznak fel: „Éljen a hadsereg!”*) Lengyelország megvédéséért, az amerikai lengyel emigrációnak (*taps*), a lengyel érzelmekhez való hűségért, az áldozatos segítségért, a párizsi Nemzeti Bizottságnak (*taps a jobboldalon, a jobboldali küldöttek felállnak. Diamand küldött: „Csak Dmowskit hagyjuk ki!”*) a történelmi feladat teljesítéséért...

Nem, Uram, én olyan beosztásban vagyok, amelyik minden percben arra int, hogy becsületesek és lelkiismeretesek legyünk. (*Éljenezés a jobboldalon.*) A lengyel miniszterelnöknek nem szabad sem hazudnia, sem sértegetnie másokat. (*Éljenezés a jobboldalon.*) Én semelyik párthoz sem tartozom, és nem is fogok tartozni, épp ezért mindegyiknek megadom, ami jogosan megilleti, mert mindegyik a felebarátom. [...]

Gyorsírásos beszámoló a szejm 1919-es LXXXI. üléséről, 30–38. In *Lengyel ügyek az 1919-es párizsi Békekonferencián*, I. kötet, 244–251.

Gedeon Márta fordítása

Roman Dmowski

Új idők és új problémák

Egész Európa elavult fogalmak szerint él. Ez abból adódik, hogy nagy és hirtelen fordulat állt be az életben, ugyanakkor az emberek ragaszkodnak azokhoz a fogalmakhoz, amelyeket megszoktak. Az viszont, hogy ezekben az új, nagyon megváltozott időkben az emberek az előző korszak fogalmai szerint élnek, nagy hibák és nagy kihágások forrásává válik.

Ennek oka az, hogy egy olyan gazdagság és jólét után, mint amelyet az emberiség történelme során még soha nem tapasztalt, hirtelen a nyomor és éhínség korszaka szakadt rá. Így igaz, nyomor és éhínség – bátorság kell hozzá, hogy ezt így kimondjuk. Németország lakosainak a fele nyomorban tengődik; Angliában kétmillió munkanélküli él, és ez a szám állandóan emelkedik; és kisebb számban ugyan, de más országokban is van munkanélküliség.

Ez a nagy, még nem fölbecsült katasztrófa azért ölt ilyen borzasztó méreteket, mert egy virágzó korszak után következett be.

Régebben a nyomor és túlnépesedés problémája Európában még mindennapos téma volt. Az utóbbi negyven év során azonban sikerült elfelejteni őket, mert a nyomor eltűnt, túlnépesedés nem volt, a gazdagabb államokban inkább a munkaerő hiánya volt érezhető olyannyira, hogy más, túlnépesedett országokból kellett munkásokat behozni.

Túlnépesedés akkor lép fel, ha az ország túlságosan keveset termel a népesség számához képest. Az európai országok termelékenysége, különösen Németországban és Angliában, annyira megnövekedett az utóbbi negyven évben, hogy még a nagyon nagy népességnövekedés ellenére is minden lakosnak sikerült munkát és megélhetést találnia, sőt, főleg Németországban, bőven jutott lehetőség más országok, elsősorban a mi, lengyelországi bevándorlóink számára is.

Ilyen körülmények között a jólét gyorsan növekedett. Az ipari országokban a népesség minden rétegének nemcsak hogy volt mit ennie, de általánosan elterjedt jelenség volt a takarékoság – a későbbre történő tartalékfelhalmozás. Az élet ily módon könnyebbé és kényelmesebbé vált. A nagyon nagyszámú középosztály addig nem ismert kényelemben élt. A tőkével rendelkező rétegek vagyoni jóléte gyorsan nőtt, minek következtében felesleg keletkezett, amely egyre szélesebb köröket érintett.

A Nagy Háború azonban megszakította ezt a boldog időszakot, áldozathozatalra, önfeláldozásra, sok dologról való lemondásra kényszerítette az embereket. Annak reményében túrték ezt, hogy a háború után visszatérnek a régi szép idők. Ugyanakkor nemcsak hogy híre-hamva sincs a régi időknek, hanem egyre rosszabb a helyzet. Munkanélküliek milliói jelentek meg, akiket éhség gyötör, a középosztály elszegényedett, megtakarításaik egyes országokban gyorsan fogynak, míg máshol már elfogytak, megint máshol, mint Németországban, jelentős részüknél egyszerűen nincs mit enniük. Általában az emberek még nincsenek tudatában annak, hogy mi történt, még azt gondolják, hogy ezek a nehéz idők hamarosan elmúlnak, lassan azonban tudatosul bennük, hogy egy nagy, eddig nem tapasztalt katasztrófa van készülóban, és lassan eljut az emberek tudatáig, hogy az a jólét, amiben Európának a háború előtt része volt, már nem tér vissza.

A katasztrófa Európa gazdagsága fő forrásának az elapadásában, vagyis a nagyipar csődjében rejlik.

A XIX. század – a technika fejlődése terén bekövetkezett óriási előrelépés korszaka – a termelés addig ismeretlen mértékű növekedését és a közlekedési eszközök soha nem látott fejlődését tette lehetővé Európában. A század elején az Európán kívüli világ megismerte az új, az európai telepések által gyengén benépesített vagy még csak benépesülő-félben levő területeket, illetve a nagyon nagy népsűrűségű Régi Világ azon országait, amelyek saját, sok tekintetben magas fokú civilizációval rendelkeztek. Nem ismerték viszont Európát, nem ismerkedtek még meg Európának a tudomány, a technika és a gazdasági élet terén elért óriási vívmányaival. Ennek köszönhetően mind a Régi Világban, mind pedig az Új Világban nagyszerű piaci lehetőségek nyíltak meg az európai ipar termékei előtt.

Gyorsan kialakult az a nagyszerű világgazdasági rendszer, amelyben a központi, kiváltságos szerepet Európa játszotta. Nyersanyagot és élelmiszert Európán túlról hozatott be, cserébe pedig ipari termékeit küldte el. Ennek a rendszernek a megerősödése a népsűrűség rendkívüli megnövekedéséhez és korábban nem ismert jólét kialakulásához vezette el az iparosodott Európát.

A gazdasági kapcsolatokkal foglalkozó kutatók látták, hogy Európának ez a kiváltságos helyzete nem maradhat fenn sokáig. Az Új Világ országait gyors ütemben benépesítették az Európából kivándorló menekültek és a helybéli telepések családjai. Ázsia ősi országai kereskedelmi és politikai kapcsolatba lépve Európával, közelebb kerültek hozzá, tanultak tőle, kezdték megismerni az európai tudomány és technika vívmányait, és kezdték átvenni a termelés és a kereskedelem különböző szervezési módjait. Ennek a két folyamatnak szükségszerűen az lett az eredménye, hogy az Európán kívüli országok az ipari fejlődés útjára léptek, és ami ebből következik, gazdaságilag függetlenekké váltak Európától, majd kezdtek veszélyes konkurenciát jelenteni Európa számára.

Már a múlt század második felében ipari hatalomként lépett fel az Amerikai Unió, amely még az európai országok saját piacain is versenytársként lépett fel. A század vége felé a Régi Világ képviselője: Japán Európa mintájára kezdi kialakítani a nagyipart saját hazájában, termékeivel felvéve a versenyt – elsősorban az ázsiai piacon – Európával.

Ennek az évszázadnak a kezdetén jelenik meg a textilipar (a pamut és a juta) Kelet-Indiában, és egymás után jönnek létre a pamutfonógyárak Braziliában.

Ezek az Európa iparának a jövőjét tekintve veszélyesnek tűnő jelenségek általában nem keltettek nagy nyugtalanságot, mivel Európát az ipar és kereskedelem, a bankrendszer magas szintű szervezettsége, a főbb óceánjáró hajóútvonalak kézben tartása jellemezte. Az európai államokat politikai hatalmuk, valamint energikus és következetes kereskedelmi politikájuk miatt nem lett volna könnyű gyorsan kimozdítani a világ gazdasági életében betöltött pozíciójukból.

Európa azonban négy és fél éven keresztül háborút kellett viseljen, s ez okozta vesztét.

Kiderült, hogy az önfeláldozás, a nagy emberáldozat, a tönkretett javak és a háború közvetlen költségei jelentették a legnagyobb veszteséget. Többe került Európának a gazdasági alapok pusztulása. A legfontosabb itt nem is a német hadsereg által terv szerint végrehajtott francia, belga és lengyel ipari körzet tönkretétele volt a Kongresszusi Királyságban, hanem a hosszú ideig tartó, háborúk idején elkerülhetetlen pangás a termelésben és az európai kereskedelemben. A közlekedés pangása és a pénzpiac ellehetetlenítése. Itt kell szólnunk még a háború okozta elszegényedésről, aminek következtében az európai országok automatikusan rosszabb piacaivá váltak az ipari termékeknek, így többek között Oroszország, amely a forradalom és a szovjet kormányok idején, egy bizonyos időre, szinte teljesen elveszítette az európai kereskedelemben betöltött szerepét. Hiszen a munkások többségének vagy a lövészárkokban kellett harcolniuk, vagy a háború igényei szerint kellett dolgozniuk, minek következtében Európa

ipari termelése a kereskedelem számára a háború alatt jelentősen csökkent. A központi hatalmak a blokádnak hatására el lettek vágva piacaik jelentős hányadától, a szövetséges államok hajóforgalma pedig a háború második felében annyira lecsökkent a németek kereskedelmi hajókat elsüllyesztő, tengeralattjáró rajtaütéseik következtében, hogy a háború szükségleteit, a katonák szállítását, a harcászati anyagokat és a hadban levő országok élelmiszer-ellátását figyelembe véve, a hajóknak csak egy viszonylag kis része szolgálhatta a kereskedelem igényeinek kielégítését. Ennek következtében az Európán kívüli piacokat a háború alatt nem tudták kielégítően ellátni európai áruval.

Két dolog következett ebből: egyfelől az Egyesült Államok és Japán megkaparintotta magának ezen piacok jelentős hányadát, másrészt a tengeren túli országok – India, Kanada, Ausztrália, Dél-Afrika, Brazília – helyi iparának fejlődése felgyorsult, és végül megszületett és európai méretű gyors növekedést ért el Kínában a nagyipar.

Európa fő vesztesége a világpiacon szükségszerűen Németországot érintette leginkább, hiszen a háború egész ideje alatt el volt vágva a tengeri közlekedéstől, és mivel elveszítette a háborút, mind hadiflottáját, mind pedig kereskedelmi flottáját felszámolták. A francia megszállás után a Ruhr-vidéki szabotázs csak fölgyorsította bukásukat. A német kivitel egyes országokba a felére csökkent, míg másokban megszűnt.

Igen bizony, a német ipar, amely Franciaország legyőzése és az egységes német állam létrejötte után néhány évtized alatt első számú hatalommá nőtt, és valamennyi ipari ország legveszedelmesebb versenytársává lett, gyors tempóban meghódítva a földkerekség piacait, egyik pillanatról a másikra összeomlott.

Tévedtek azok, akik azt jósolták, hogy Németország kereskedelmi örökségét Anglia fogja tudni megszerezni. Azt az Egyesült Államok és Japán kaparintották meg. Anglia is veszteséges volt, kivitele neki is csökkent, elsősorban a közép- és dél-amerikai, valamint az ázsiai régióban, nem is beszélve európai veszteségeiről legfőképpen az orosz és a német piacon.

Még rosszabbak a kilátásai, ha megvizsgáljuk kivitelének egyes tételeit. Szövetkivitele állandóan csökken, viszont gyorsan nő gépszállítása olyan országokba, mint Kelet-India, Kína vagy Brazília. Ez arról tanúskodik, hogy ezekben az országokban gyorsan fejlődik a helyi ipar.

Kínában a háború idején sorra jöttek létre – és még ma is ez a helyzet – a nagy pamut- és selyemfonógyárak, amelyeket a legújabb technikai követelmények szerint szereltek fel. Közülük a legújabbak kizárólag kínai vállalatok, amelyek kínai tőkéből jöttek létre, és olyan kínai mérnökökkel működnek, akik Európában, Amerikában és Japánban szereztek diplomát. Ha figyelembe vesszük, hogy Kína olyan ország, amelyikben minden nyersanyag megtalálható, még a pamut is, rendkívül gazdag vasban és szénben, a világ legnépesebb országa, amelyik olcsó, kitartó és tehetséges munkaerővel is rendelkezik, világossá válik, hogy ha már egyszer valamikor megszületett ott a modern nagyipar, nagyon gyors növekedésnek indul majd.

Ez a növekedés, amelyet felgyorsított az európai háború, valamint az Egyesült Államok, Japán és más tengerentúli országok iparának megerősödése, okozza az európai ipar fokozatos összeomlását. Ez a bomlás már el is kezdődött. Erre utal egyfelől az európai országokból való kivitel mutatójának az esése a háború utáni években, másrészt pedig a munkanélküliek millióinak megjelenése Németországban és Angliában, vagyis abban a két országban, amely Európa két ipari nagyhatalma volt ez idáig annak ellenére, hogy a háború tízmillió ember halálát okozta vagy tette nyomorékká, illetve ennyi munkáskézről fosztotta meg Európát. Olyan fontos mutatók ezek, amelyek meggyőzően illusztrálják az európai termelés visszaesését.

Az utóbbi időben olvashattuk a londoni hírügynökség híreiben, hogy az angol kivitel növekszik, és hogy a múlt év első tizenegy hónapjában negyven egynéhány millió fonttal volt nagyobb, mint az előző év ugyanezen időszakában. Azt is közölték, hogy ezt a növekedést a szén és acél kivitelének jelentős növekedése eredményezte. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy ebben az időszakban szabotázs volt a szénben és acélban bővelkedő Ruhr-vidéken. A Ruhr-vidéki pangás, amely elsősorban Anglia kezére juttatta az eddig Németország által ellátott piacok szénrel és acéllal történő ellátását, növelte – ha csak minimális mértékben is – az angol kivitel mennyiségét, viszont ezeken a cikkeken kívül az angol kivitel mennyisége lényegesen csökkent az év folyamán.

Annak, hogy Európa ipari termelése tönkre ment a háború utáni években, nem annyira az időfeltételek vagy a háború utáni gazdasági élet szervezetlensége volt az oka, hanem az, hogy az Európán kívüli piacokon rövid időn belül összezsugorodott a tér Európa számára. A háborúnak ebben nagy szerepe volt, mivel fölgyorsította az Európán kívüli ipari és kereskedelmi fejlődés fatális folyamatát, amely már nem állítható meg, hanem folytatódni fog.

Épp ezért nem áltathatjuk magunkat azzal a reménnyel, hogy Európa gazdasági kudarca, amelynek ma tanúi vagyunk, csak időleges; ellenkezőleg, azzal kell számolni, hogy egyre kevesebb ipari terméket visznek majd ki Európából, a munkanélküliek száma pedig nőni fog. A tények logikája szerint a történelem ítélete, amely a világ általunk lakott térfelét gyors elszegényedésre ítélte, visszavonhatatlan.

Európa a világnak ismét a túlnépesedett részét képezi, és annál sűrűbben lakott lett, minél jobban virágzott benne az elmúlt időszakban az ipar. Azonban ismét megjelennek majd a nyomorba süllyedt, éhínségtől fenyegetett emberek milliói. Ez a katasztrófa a leggazdagabb, a gazdasági életben élen járó országokat sújtja majd a legnagyobb mértékben. Következései hamarosan érezhetővé válnak az élet minden területén, de elsősorban az európai államok belpolitikájában és a nemzetközi kapcsolatok alakulásában.

Nem vették ezt figyelembe a béke visszaállítása után, amikor a politikai életet újra kellett szervezni. Ennek a fő oka az volt, hogy az 1920-as év, a háború és a szerződések aláírása utáni európai politika kialakulásának az éve, eltakarta az igazságot. A háborúban nem kellőképpen ellátott világpiacokon annyira

nagy volt az áruhiány, az áruk iránti kereslet, hogy a szóban forgó évben, a katonaság hazaengedése és a normális közlekedés visszaállítása utáni első évben az ipari államok kivételének értéke eddig nem tapasztalt számot ért el. Ez annyira megtévesztette az embereket, hogy téves gazdasági és politikai elveket állítottak föl. Nem ismerték fel, hogy 1920 kivételes év volt. Úgy tűnt, hogy a kereskedelmi forgalom ugyanilyen tempóban növekszik majd a későbbiekben. A csalódás azonban hamar bekövetkezett. 1921-ben az európai országokból történő kivitel az előző évhez képest a felére esett vissza, és továbbra sem emelkedik, hanem tovább csökken. Az európai államok kezdik észrevenni, hogy túlvállalták magukat, aminek minden vonalon megmutatózó jele a kiadott taktarékossági jelszó, a költségvetés csökkentése, a tisztviselők nagy számban történő elbocsájtása.

De ez még csak a kezdet. Képtelenség ma előre megjósolni, hová vezet a kérelhetetlen szükségyszerűség. És ma még nem is tudjuk elképzelni, hogy hogyan lehet hozzáigazítani az új helyzethez az európai államok belpolitikáját, és hogy ennek hatására milyen változások állnak majd be a nemzetközi helyzetben. Egy biztos: ezek a változások nem fognak sokáig várni magukra.

A belpolitikában ma a túlnépesedés kérdése kerül előtérbe, egy olyan kérdésé, amelyik ma egészen máshogy néz ki, mint néhány évtizeddel ezelőtt. Akkoriban ez a probléma, ha szabad így kifejezni magam, normális volt. A lélekszám egy picivel gyorsabban nőtt, mint az országok termelékenysége, aminek az eredménye az lett, hogy az emberek bizonyos hányadának nem volt munkája, és nem volt betevő falatja, ami a társadalomkutatókat, Malthusszal az élen, arra kényszerítette, hogy keressék a probléma megoldásának lehetőségeit. Akkoriban a mértéken felüli szaporulat általában a legkevésbé kulturált csoportokat jellemezte, akiknek a szükségletei nagyon alacsony skálán mozogtak. A XIX. században, amikor a civilizáció előrehaladásának hatására a tömegek szükségletei növekedni kezdtek, az életkörülményeik javulását váró embertömegek az amerikai kivándorlást választották. Az Egyesült Államok minden bevándorlónak megélhetést, még hozzá jó megélhetést adott; a kivándorlás a tengerentúlra évente egymillió embert vont el Európától.

Ma a túlnépesedés hirtelen jelentkezik az ipari termelés óriási visszaesésének hatására. A túlnépesedés mértéke jelenleg és főleg majd a jövőben olyan nagy lesz, amilyen még ez idáig sohasem volt. Ráadásul ez a mostani lakosság már hozzászokott egy viszonylagos jóléthez, ennek a népességnek már jóval magasabb a kulturális szintje és igényszívnála. Őket többségükben gyári munkások alkotják, de vannak közöttük felsőfokú végzettségűek is: technikusok, mérnökök, ipari és kereskedelmi tisztviselők is, és végül az ipari katasztrófa hatására bekövetkezett általános elszegényedés és általában a különféle munkák iránti csökkent kereslet miatt: a kézművesek, kereskedők, ügyvédek, orvosok, illetve a tömegesen redukált számú állami tisztviselők társadalma. Azt mondhatjuk, hogy régebben létezett nyomor, de akik benne éltek, hozzá voltak szokva. Ma azokat érinti, akik még csak nem is hallottak róla.

Annak idején nagy katasztrófának számított az angol takácsok éhezése, miután az iparban bevezették az önműködő fonógépeket. Ahhoz képest, ami most jön el, az semmi sem volt.

Ez a mostani túlnépesedő lakosság sokkal kevésbé alkalmas az emigrációra, mint a mezőgazdasági proletariátus volt, amelyik az óceánon túl vagy a földjét művelte, vagy mint szakképzetlen munkás talált könnyű megélhetést. Munkájukra mindenütt szükség volt, és a helyiek egyáltalán nem irigykedtek rájuk. Most azonban a magasan képzett emberek az iparban vagy más szakmákban mindenütt szembetalálják magukat a helyiek konkurenciájával, és nemigen fogadják őket szívesen. Mostanában nem nagyon látszik az ipari munkától megfosztott emberek körében az emigrálási kedv.

Egyébként is az egykori ígéret földje, aminek az Egyesült Államok ez idáig tűnt, ma a túlnépesedéstől való aggodalom miatt, szinte teljesen bezárta kapuit a bevándorlók előtt, évente csak kis számban enged be őket, és isten tudja, hogy a közeljövőben nem zárja-e teljesen le a határait. Az Új Világ más országai ma vendégszeretőbbek, de egy adott országban megélhetést találó bevándorlók száma attól függ, mennyi az az – ugyancsak fogyóban levő – földterület, amelyet a befogadó ország szét tud osztani a bevándorlók között, valamint függ a földosztás tempójától és attól, hogy milyen az ország gazdasági életének és termelésének a szervezetsége. A földkerekség egyetlen országa sem tudta és nem is fogja tudni elérni azt a tempót, amellyel az Egyesült Államok a XIX. században termőfölddé alakított földterületeket – ami azért ment olyan gyorsan, mert szűz prériről volt szó, nem erdőkről –, és fejlesztette ipari termelését.

Az Európából kivándorlók, akik olyan országba mentek, amelyek képesek még befogadni őket, legnagyobb erőfeszítésük ellenére sem fogják még csak elérni sem azt az éves befogadási számot, amelyet az Egyesült Államok a múlt században elért. A túlnépesedési fölösleg fő része, amely ma létezik és továbbra is termelődni fog, saját hazájában kell majd maradjon, és ez borzasztó nehéz problémát fog jelenteni a kormányok és társadalmak számára.

Ma ezt a problémát úgy oldják meg – mint Angliában –, hogy kormányzati támogatást fizetnek (talán 15-19 schillinget hetente) a munkanélkülieknek, ami egyfelől nagyon megterheli az államkincstárt, másfelől nem elég még az épp hogy elviselhető, éhbérszerű egzisztálásra sem, így hát a munkanélküliek az utcai koldulással segítenek magukon. Kétségbe vonható, hogy a dolgok ilyenén elintézés módja hosszú ideig fenntartható volna. Minden bizonnyal még az olyan állam is, mint a szervezetségéről híres Anglia, más megoldásokat fog keresni. A kivándorláson kívül, úgy tűnik, csak két lehetséges megoldás létezik: vagy az állam tartja el a túlnépesedett lakosságot, mint ahogy az az ókori, bukásához közeledő Rómában volt, vagy átszervezik a termelést oly módon, hogy több kezet kössenek le munkával. Ha ezt a második utat nem sikerül megtalálni, elkerülhetetlennek látszik az európai államok gyors politikai bukása.

Nem szabad elfelejteni, hogy a túlnépesedés problémája más ipari országokban is megjelenik, sőt már meg is jelent a szomszédunkban: Csehszlovákiában,

Ausztriában, nem is beszélve a túlnépesedéstől ma leginkább sújtott Németországról.

És nálunk is megvan. A mi ipari központjainkban szintén vannak munkanélküliek. És ami még fontosabb, falvaink is túlnépesedettek. A háborút megelőző években a leginkább túlnépesedett falusi körzeteink a munkát kereső kivándorlók százezreit küldték az Egyesült Államokba, Németországba, illetve nagy százalékuk ment át a mi ipari körzeteinkbe. Ma ezek az utak már bezárultak, és az ország jelentős részében nagy a nyomor falun. Ezt a nyomort nem lehet demagóg, forradalmi agitációval megszüntetni, az csak növeli a gondot, mert zavarja a termelés és az értelmes gazdaságpolitika megszervezését, és nehezíti az állam pénzügyeinek rendbetételét.

Jóllehet a túlnépesedés kérdése nálunk nem néz ki olyan katasztrofálisan, a helyzet normálisabb képet mutat, mint a nagy ipari államoké – e körülmények inkább az ottani néhány évtizeddel ezelőtti körülményeikre emlékeztetnek –, mégis itt is az állam belpolitikai kérdései közül ez kell legyen az egyik legsürgetőbb megoldásra váró kérdés. Minél gyorsabban látunk neki a probléma megoldásának, annál több nehézségtől kíméli meg magát az állam e téren.

Az ipari termelésben bekövetkezett bukás Európában azoknak az államoknak a katasztrófája, amelyek az ipari fejlődés élvonalához tartoztak, és elsősorban ezek az államok vannak most rendkívül nehéz helyzetben. Ez az országokon belüli nehéz helyzet minden bizonnyal érezteti hatását ezen országok külső megítélésében is, és komoly hatással lesz mind külpolitikájukra, mind a többi országhoz való viszonyukra. Ez komoly változásokat idéz majd elő a nemzetközi helyzetben.

Ezeknek a változásoknak a körvonalai már látszanak is. Ha például mindenki elismeri ma Franciaország helyzetének a megerősödését, és senki sem tagadja, hogy Poincaré politikáját máris nagy siker koronázza, akkor ebben félreérthetetlenül nagy szerepe volt Franciaország más európai országokénál szerencsésebb belső helyzetének. Mert bár az európai háború leginkább Franciaországot sújtotta, és tőle követelte a legtöbb áldozatot, a legnagyobb pusztítást is ott végezte, későbbi, közvetett, a termelés összeomlásában megnyilvánuló következményei mégsem hagytak olyan mély nyomokat az országon azért, mert Franciaország nem tartozott a legnagyobb ipari államok közé, és gazdaságának speciális ágazatai bontakoztak ki, amelyekben az Európán kívüli országok versengése nem játszik olyan nagy szerepet. És végül már régóta minden országénál kisebb a túlnépesedése, sőt, már hosszú évek óta a népszaporulattal volt problémája. Ma, Európa túlnépesedése kérdését tekintve, minden európai ország közül Franciaországban a legegészségesebbek a társadalmi kapcsolatok. Nincs problémája a munkanélküliséggel, mi több munkaerő-hiánnyal küzd, aminek köszönhetően a lengyel munkások közül is többen találnak ott munkát maguknak.

Az ipari katasztrófa minden kétséget kizáróan fontos szerepet játszott a német politikában, amely a rendkívül sikeres 1920-as év után nagy, ambíciózus terveket vázolt föl magának, de ma, a tragikus gazdasági valósággal szembe-

sülve, le kellett, hogy mondjon róluk. Bizonyára a közeljövőben a nemzetközi politikai helyzetben más változásokat tapasztalunk majd, amelyeknek nagy jelentősége lehet egész Európa, így a mi államunk számára is.

„Przeгляд Wszechpolski”, 1924 januárja

Gedeon Márta fordítása

Stefan Żeromski

A wyszkówi plébánián

Szakadt az eső, mintha dézsából öntötték volna, mikor az Önkéntes Hadsereg Második Inspektorátusának automobilja átbogott Varsó üres utcáin. Benne Ferdynand Ruszczyk professzor, Adam Grzymała-Siedlecki, a filmfelvevőgéppel felszerelkezett Modzelewski, szerény személyem, valamint két sofőr rejtőzködött a zápor elől. Úti okmányaink az északi front hadműveleti területére szóltak.

A prima autó úgy pattogott a külvárosban, a pragai kátyús köves úton, mint a labda. Aztán kiértünk a radzmini országútra, erre a jelentéktelen, alárendelt útvonalra, amely két héttel ezelőtt egész Lengyelország, sőt az egész világ figyelmét magára vonta. Két nappal korábban már volt szerencsém megismerkedni vele. Akkor egy póriasabban rázó teherautóban utaztam Gentyvel, a francia sajtó kiküldött tudósítójával, Irzykowskival, Pirarzzsal és Mierzyńskivel, de úti célunkat nem sikerült elérnünk, mivel a motorban eltörött egy cső, és ez meg hiúsította az expedíciót.

A rövid ideig tartó harcok nyomait még ott láthattuk drótakadályok és számtalan árok formájában az erdő és a nagy, sáros, elöntött lapályok mentén; az országúttal párhuzamosan pedig mindkét oldalon nagy vermek sora sötétlett, melyeket búvóhelyül használtak a bolsevik katonák. Utunkat helyenként meg rongált hidak szakították meg. Mikor épp egy ilyen hídmaradványt akartunk kikerülni úgy, hogy lehajtottunk a mezőre, az automobil elakadt a felázott legelőn, és szinte szemünk láttára süllyedni kezdett. Elhagytuk jó száraz helyünket, és meg kellett emelnünk a vad viharban a nehéz batárt. Szerencsére a katonák, akik a hidat javították, sofőrjeink segítségére siettek. Az ég küldte az emelőt, amivel kiszabadították a sárból a kerekeket, aztán deszkákat fektettek a járgány alá, végül az egész kocsit sikerült szilárd talajra húzniuk. Előbb azonban még valamennyien bőrig áztunk. Ott álltunk a kátyú közepén, és úgy éreztük, mintha mi magunk is a mocsárba süllyednénk, mint az automobil. Aztán megint kövezett úton haladtunk, de akkor meg a rengeteg társzekér, lovas és gyalogos oszlop, ormótlan fegyverszállító automobil és sebesültszállító nehezítette utunkat. Meggyőződésbeli különbségeink ellenére meglehetősen összhangban vacogott a fogunk, mikor végre továbbjutottunk.

Nemsokára feltűnt Radzymin. Főterén még füstölögtek a romok, a házak falát töltények lyuggatták, a lebombázott tereken és a keskeny kis utcákon síri csend honolt. Radzyminból már sokkal hamarabb eljutottunk Wyszkówba. Nem messze a városkától siralmas állapotban találtuk a Bug hidját. A vasúti hídon kellett átkelnünk, így hát megint emelhattuk a kocsit, át a homokos fövényen és a mélységes mély keréknyomokon. Mikor végre a városba értünk, a parancsnokságon azt a hírt kaptuk, hogy Józef Haller tábornok a plébánia vendége. Bőrig ázva és reszketve a plébánosnál kerestünk menedéket.

Ha az ember fiának víztől cuppog a cipője, átázott a fehérenműje, reszket a hidegtől, akkor bizony nehéz illő tiszteletet tanúsítani akár a lehangzatosabb címek és legnagyobb méltóságok iránt is, sőt ilyenkor még a másik ember ott-honi nyugalomhoz való jogát se nagyon akarjuk elismerni. S ami még rosszabb, minden ilyen ázott-fázott egyedben – még az olyan megrögzött és unalomig kitartó bornemisszában is, mint jómagam – egészségtelen és tiltott vágy ébred egy kupica jóféle pálinka után. Szerencsére Wyszków plébánosa, Mieczkowski kanonok szélesre tárta előttünk a paplak ajtaját, amikor meghallotta, hogy bőrig ázott utazókkal van dolga. A nagyszobában az idős plébános és Modzelewski káplán mellett ott ült Haller tábornok és Jusserand, a francia nagykövet. A kanonok épp beszámolója közepén tartott. A múlt héten ezen a plébánián hozta létre a „lengyel kormányt” az Orosz Tanácsköztársaságnak dolgozó három honfitársunk, doktor Julian Marchlewski, Feliks Dzierżyński és Feliks Kohn. Nehéz lett volna a magasröptű fejtegetések közepette, melyek kitértek a kormányváltásra, a társadalmi és politikai változásokra és mindarra, ami ezekkel járt (hiszen fenekestül felforgatták a társadalmi rétegek együttélésének összes korábbi szabályát), egy pohárka köménypálinkáért vagy akárcsak vodkáért esedezni. Szerencsére a káplán a hagyományos lengyel vendégszeretettől hajtva, amin még a háború e hatalmas eseményei sem változtattak, hozatott mind-egyikünknek egy csésze forró teát. Mi több, a cukortartóban, amelyet mint egy valóra vált álmodtunk körbe óvatosan, tekintélyes mennyiségű valódi és elsőrangú kockacukrot pillantottunk meg. A káplán, egy pillanatra sem szakítva félbe Jusserand nagykövet és Mieczkowski kanonok komoly diskurzusát, a fülünkbe súgta:

- Vegyenek, kérem, vegyenek bátran! Ezt a cukrot Marchlewski hagyta itt siettében...

Ó, mily különös következtelensége ez mindeneknek! Ó, mily nevetségesek a fennkölt dolgok, mikor nem állhatnak meg saját hatalmuknál fogva!

Mivel hirtelen a gyönyörű cukor jogos tulajdonosának éreztem magam, automatikusan megragadtam a három legnagyobb kockát, és a jelenlevők nagy megrökönyödésére belepottyantottam a csészémbe. Kortyolgattam a forró teát, és mintha álmodnék, újra magam előtt láttam doktor Julian Marchlewskit. Sok-sok éve találkoztam vele először a rapperswili könyvtár dolgozószobájában, a második emeleten, egy ósdi, alacsony mennyezetű, szűk, könyvekkel, katalógusokkal és kéziratokkal telezsúfolt szobában. Egy téli napon itt fogadtam és

szolgáltam ki könyvtárosi minőségben Rosa Luxemburgot és Julian Marchlewskit. Hogyan sejtettem volna, hogy e két kiutasított szökevény, emigráns egyike majdan egy spartacusi forradalom mártírja lesz, az őrijöngő tömeg gyilkolja meg brutálisan Berlin utcáin, a másik meg szegény hazánk kormányzója – igaz, rövid ideig uralkodott csupán, és ez idáig csak a szerény kis Wyszkówban.

Miközben elteltem a testet-lelket melengető itallal, és élvezettel feledkeztem bele a bolsevik cukor ízébe, az is eszembe jutott, hogy hiszen doktor Julian Marchlewski az én becses kiadóm. Egy rakás levelét őrzöm otthon, s velük együtt több ívnyi határozatot, megállapodást, szerződést, amely min-mind az én egyik-másik irományom német fordítására vonatkozott. Bár e határozatok és sokbekezdéses szerződések busás haszonnal kecsegtettek, és bár némelyik művem fordítása el is fogyott, mert Petzold, aki felvásárolta Marchlewski kiadói vállalatát, elkérte tőlem a fordítás második kiadásának a jogát, e hosszasan ecsetelt és ünnepélyesen megígért jövedelmek helyett csak Marchlewski értékes kézírásával rendelkezem. Ezért, mint már mondtam, jogos tulajdonosa lehettem annak a cukornak, amit becses kiadóm hagyott Wyszkówban, és az isten tudja, mikor várható majdani haszon számlájára, gyorsan még három bolsevik cukorkockát dobtam a második csésze teába, amit nagy kegyesen felszolgált a személyzet. Mámorosan és már kellőképpen átmelegedve emlékezetembe idéztem a másik kormányzót, Feliks Kohnt is. Többször is láttam Krakóban Stanislaw Brzozowski perén, ahol ő volt az egyik bíró. Aszott, rozzant, szinte áttetsző emberke volt, arca ideges utópista lélekről árulkodott. A varsói Proletariat hőse volt, egyike azoknak, akiknek bilincsbe vert büszke árnya oly gyakran tűnt fel a szocialista párthelyiségek falára akasztott csoportképeken. A harmadik kormányzóval, Feliks Dzierzynskivel nem volt szerencsém személyesen megismerkedni. Sosem gyakorolta felettem hatalmát, és örömmel jelenthetem ki, hogy soha nem láttam az arcát, soha nem érintettem meg vértől csöpögő kezét, és nem hallottam egy szót sem, amely száját elhagyta. Be kell vallanom, valahányszor meghallom a nevét, undorító, fojtogató érzés tölt el, hányingerrel küszködöm.

Erről a három férfiúról beszélgettünk ilyen élénken, a három férfiúról, aki az Isten háta mögötti plébánián készült a Varsó terein és épületeiben eljátszandó nagy szerepre. Hányszor tapodta már kívülről jött támadó sereg ezeket a tereket, és hányszor gyalázta meg idegen kéz az épületeket! – Heller tábornok egész idő alatt fordította a francia nagykövetnek a kanonok elbeszélését. A wyszkóvi plébánosnak volt alkalma teljes egészében megismerni a bolsevik ideológia elméleti, dogmatikus, eszmei és, mondhatni, teológiai alapjait. Mivel több hosszú beszélgetést folytatott a három reménybeli diktátorral, kitűnően be tudott számolni minderről. Jusserand nagykövet úr gondosan feljegyzett minden fontosabb részletet és zaftosabb kifejezést. Nehéz volna itt elismételni a közös akaratról, a forradalomról, az erkölcsi küldetésről, az öntudatos és tájékozott egyének erejéről tartott szónoklatokat és vitákat, már csak azért is, mert így, szájról szájra terjedve veszíthetnének eredetiségükből és pontosságukból. Különben is – annyi mindent összeírtak már ezekről a dolgokról! Lengyelország és Varsó

jövendőbeli urai minden jelenlevő beszámolója szerint erős őrséggel rendelkeztek, amely csőre töltött fegyverrel védte szállásukat, luxusautón utaztak, kitűnő ételeket ettek, remek italokat ittak, és kényelmesen aludtak. (Folyton azt kértem magamtól, honnan van pénzük az ilyesfajta embereknek arra, hogy ilyen jó-módban éljenek. Törvényük, amit hirdetnek, csakis a munkán alapul, ők maguk azonban leszállnak az összes olyan közönséges uralkodó szintjére, aki vagy örökölte hatalmát, vagy ilyen-olyan intrikával szerezte meg.)

A ház egyik-másik ablakát puskagolyó törte ki. Ott álltam az egyiknél, és a golyó ütötte lyukon keresztül néztem a néma kertet. Csodálkoztam, hogy rövid időn belül mennyi változás történt ezen a csendes kis helyen. Jöttek-mentek az emberek, akikről már beszéltem, mintha elvont eszmék megtestesítői volnának, áthaladtak ezen az épületen, gyalázkodások, panaszok, álmok, téveszmék, fantazmagóriák gomolygó ködét hozták magukkal; úgy beszéltek a zsarnokságról, a visszaélésekről, öldöklésről, kínzásról, átokról és nyomorult halálról, hogy nem vették észre: ők maguk kerültek ugyanarra a magaslatra, amelyet vértanúk térde csiszolt simára; s nem gondolták, hogy a szenvedők bosszúja újból a zsarnokság jogarát nyomja kezükbe...

Ki volt ez a három idegen, aki itt, ezekben a szobákban lengyel kormányra kiáltotta ki magát? A lengyel nép választotta őket, vagy bárki is kinevezte őket ezen a földön? A lengyel nép vagy a lengyel nemzet – használjuk ezt a szót olyan értelemben, ahogy ők szokták – egyiküket sem emelte arra a méltóságra, amit kisajátítottak maguknak. Valaki más jelölte ki őket, felülről, idegenben.

A csoportjuk, a pártjuk nevezte ki őket. Ezért csak komisszároknak mondhatjuk őket, s ez a szó tartalmazni fogja mindazt, amit a moszkvai cárok előző inváziója idején a „parasztügyi biztosok” tevékenységéről gondolt a lengyel parasztság. Hisz a cári biztosok is a nemességgel szembehelyezkedve vették védelmükbe a népet. Azok is szuronyerdővel siettek a lengyel paraszt segítségére. Csak annyi a különbség, hogy a cári biztosok nem voltak e föld szülöttei. Nem folyt lengyel vér az ereikben. Ezek a biztosok azonban honfitársaink voltak, és úgy vezették földjeinkre, porlepte kisvárosainkra, kúriáinkra és kunyhóinkra, a sokéves háborúban romba dőlt, nyomorúságos városainkra ezt az idegen hordát, ezt a sötét, kiéhezett, kincs- és kéjsóvár zsoldostömeget. A szabadság első napján, mikor az évszázados rabság után először nyújtóztattuk ki tagjainkat, ezek egész Moszkvát ránk szabadították. Az ő lelkiismeretükön szárad az, hogy a barbár zsoldosok megerőszakolták leányainkat és asszonyainkat. Nem anyagi értékeink pusztultak el miattuk, mert ezek pótolhatók, értékük relatív, hanem a múltunkról tanúskodó műemlékek, egyedi darabok, dédapák, apák, gyermekek halála után őrzött emléktárgyak. Golyók nyomait őrzik a templomi üvegablakok, a hatalmas fáradsággal kőből, fából, fémből létrehozott műreemek, a festmények. Amit csak az emberi képzelőerő a makacs, ellenálló anyagból létrehozott, azt a moszkvai sztyeppről idehajtott emberhorda szétzúzta, kifosztotta, megrongálta és magával vitte, és ezek a művek nem gyönyörködtek többé az emberi szemet. Nem luxuscikkek voltak, hanem a legtisztább művészet

megnyilvánulásai, értékük mindennél nagyobb volt, érinthetetlenek és hozzáférhetetlenek kellett volna lenniük, mivel az öröklétből meséltek nekünk a bennünk levő öröklétről. Mindennek a sok csodának az elpusztítása a három komisszár lelkén szárad. Ők adták az összes régi iratot, nyomtatványt, emléket és műtárgyat a tudatlan csöcselék kezére.

Hogyan is történhetett az, hogy mint hajdan a cári biztosok előtt, most a szovjet népbiztosok előtt is út nyílt falvainkba, városainkba, templomainkba és otthonainkba? Hogyan kaparinthatták meg műkincseinket? Hogyan történhetett az, hogy népünk ezekre is, amazokra is hallgatott? Bizony, kertelés nélkül be kell vallanunk, hogy a halottaiból csodával feltámasztott Lengyelország lelki restsége fogadta ily közönyösen az orosz ostort. Lengyelország lelki restségben élt, gúzsba kötötte a sok alávalóság, üzérkedés, kenőpénz, a mások kárán való megtollasodás, az öncélú bürokrácia, a törtetés és a hatalomvágy. Minden fennkölt eszme, amely a rabság idején kicsírázott, hamvába holt a szabadság első napján. A hatalmi harc, amely kétségtelenül mindenütt jelen van, hiszen a társadalmi erők, pártok, táborok és csoportosulások minden országban versengenek egymással, Lengyelországban monstruózus méreteket öltött. Nem a tehetségesek, a műveltek, a bölcsék, az arra érdemesek kerülnek a hatalom élére, pedig belőlük nem lenne hiány, hanem a párt vagy a csoportosulás legügyesebb vagy inkább legkörmönfontabb tagjai. Mint mikor a halastó vizét leeresztik, itt is undorító hullók és csúszómászók nyüzsgő seregeit pillantotta meg szemünk. A nyilvánosság színpadán tűnt föl a látvány, ám a mélyben minden ugyanúgy maradt, mint a rabság idején. Csak a volt orosz területeken megszámlálhatatlanul sok földnélküli, hontalan ember él.

A *Lengyel Királyság statisztikai évkönyve* című kiadvány 60. oldalán, amely Władysław Grabski, a jelenlegi pénzügyminiszter szerkesztésében jelent meg 1914-es adatokkal, a következő megjegyzést találjuk: „A nincstelennek nevezett társadalmi réteget mezei munkások, napszámosok és szolgák alkotják. A paraszti rétegből kerülnek ki, de sem földdel, sem képesítéssel nem rendelkeznek... Ez a réteg 1901 és 1918 között a falvak és kisvárosok lakosságának egy százalékát tette ki. A falvak földnélküli lakossága csak az 1891–1901 közötti időszakban 13%-ról 17,2%-ra nőtt. Tehát nem százezer béreslegényünk él alkalmi munkából, éhbérért, és éjszakázik a mezőn, hanem már 1901-ben másfél millió hajléktalan vándorolta be keresztül-kasul a lengyel falvakat és városkákat, kegyelemkenyéren tengődött, és nem volt hol lehajtania a fejét. Akkor még évente ötszázezer ember járt minden évben Németországba idénymunkára, és a gyáripár is sok mindaddig dologtalan kezét vont el a falvakról és más kisebb településekről. Az elkövetkező tizenkilenc évben felnőtt egy újabb talajt vesztett nemzedék. A háború utáni helyzetben nem tódulhattak külföldre az idénymunkások, a gyáripárnak pedig befellegzett.

Mit tettünk mi ezért a hatalmas földtelen, hajléktalan népért, amely a más földjén hajtja igába a fejét? Mit tettünk a bérmunkásokért, napszámosokért, ezért az ízig-vérig proletár rétegért, amely oly nagy számban lakja falvainkat és sárfész-

keinket? Kezünk kiszabadult már a rabság láncáiból, mit teszünk hát most ér-tük? Lám, hozzájuk jött látogatóba a három wyszkóvi komisszár! Hiáavalók voltak azok a javaslatok, hogy mindjárt az első szabad munkanapon széles körű, örökös, modern és gyümölcsöző földjogot kapjon a feltámadt haza. Senki nem hallgatta meg ezeket a javaslatokat.

Ha a sors kegyéből újra egyé forrott országunkban nincs ez a kisemmizett tömeg, amely csak a volt orosz területeken is milliókat számlál, amelyet magá-hoz láncolt a föld, mivel nem mehetnek se jobbra, se balra, legföljebb csak a föld mélyébe, a sírboltba menekülhetnek, hogyan is tört volna hozzánk utat az el-lenség, amely a nincstelenek segítését tűzte jelszóként zászlájára? Nem találtak meghallgatásra azok, akik azt kérték, hogy Lengyelország új zászláján ne legyen a bolsevikokénál értéktelenebb jelszó, hanem legyen fennköltebb, szentebb, igazságosabb, bölcsebb, a hónál fehérebb. Köznevetség tárgyává váltak azok, akik ezt kérték. Most meg a kínai szuronyhegye, a kozák kancsuka suhogása, a legszentebb lengyel vérre, az ártatlan ifjúság vérere szomjazó lett gépfegyver ropogása hozta el nekünk az új törvényt, amelyet idegenek kényszerítettek ránk, és amely állítólag magasabb rendű, mélyebbre ható és igazságosabb, mint a mi-énk. Közöttünk és a betolakodó hadsereg között álltak a nincstelenek milliói, és választaniuk kellett: vagy a haza, vagy az idegenek.

Ó, lengyelek! Kulcsolódjon imára kezetek, mert ez a földtelen és hontalan tömeg a mi országunkat választotta. Nem számít, hogy egyikük-másikuk két-ségbeesésében mégis az ellenség táborához csatlakozott. A lengyel nép egésze ugyanis a hazáért ment csatába. Katonagúnyába bújtak a nyomorultak, akik csak a sírjukat tudhatják magukénak e hazában, és olyan bátorsággal támadtak a megszállókra, hogy az egész világ elhült bámulatában. A lengyel föld egyik végétől a másikig egyetlen kiáltás hangzott föl: éljen a haza! Így volt, nemde? Láta a világ ezt a leírhatatlan tüneményt? Láta! Feledésbe merült minden bű-nünk és gonoszságunk, és miként a görögök Marathónnál, felmorzsoltuk az ellenséget. Aki a muszka támadás idején palotája, kastélya, háza, birtoka, bú-torokkal, képekkel és emléktárgyakkal teli lakása, kunyhója és talpalatnyi föld-je, hétszilvafája és jószága, állása és társadalmi rangja védelmére kelt, tudta, hogy mit védelmez, mikor a hazát védelmezi. Az viszont, akinek semmije sin-csen, és így kelt hazája védelmére, nem tudta, miért harcol. Egy eljövendő jobb sorsért küzdött, de elsősorban a más javát védte, a paloták érinthetlenségét, a kastélyok virágzását, a kiadott lakások bérét, védte a lakásokat, amelyeket soha nem látott, s a mindenkori kormányzatot, amely annyiszor tapodott rajta irgalmatlanul. A paraszt, akinek van földje, olyan, mint az útmenti bokor. Az ellenség összetiporhatja, rugdoshatja, szaggathatja, letörheti ágait, letépheti le-veleit, ám a bokor megint friss hajtásokat növeszt, és kizöldül. A nincstelen olyan, mint egy darabka komposzt: ő élteti a gabonát, a zöldséget és gyümölcsöt, a bok-rok zöldjét, a füvet és a legszebb virágokat. Azt hihetnénk, mindegy neki, ki dolgozza bele a földbe, ki tapos rajta, és ki szívja ki éltető nedűit. A társadalom komposztja – amit mi, a legfelső réteg ugyanúgy megtapostunk, mint elődeink,

a muszkák és a németek – fegyvert fogott, és az urakkal, a polgársággal, az értelmiséggel, a földművelővel és a gyári munkással együtt, egy szívvel-lélekkel támadt az ellenségre, vérét hullatta a küzdelemben, és másokkal együtt kiharcolta a győzelmet. Tette mindannyiunkat kötelez valamire. Nem konkra van szüksége, sem az értünk hullatott vér díjára. Mindenét vissza kell adnunk, ami az övé ebben a hazában.

Ki kell emelkednünk a lelki restségből. Ugyanaz a szent áldozati vér, amely nemzeti hősiünk, Skorupko atya szívéből hullott a varsói csatában, patakokban ömlött a névtelen lengyel katonák, a nincstelenek és zsellérek sebeiből is. Erre a vérré kell hivatkoznunk, amikor nagy társadalmi reformokat tervezünk, mivel lovagjaink Lengyelország jövőjéért estek el. Le a reakcióval! Minden szabad ember vessen követ a tintanyalókra, akik a reakciót hirdetik vagy hirdetni fogják, akik eltussolják vagy bagatellizálni próbálják a földnélküli proletárok rabszolgasorsát! Vessük a megvetés követét a hivatalok pártfogóira, akik a reakció bilincseivel akarnak gúzsba kötni minket! Most jött el a pillanat, amikor Lengyelország leoldhatja örökös rabságának láncát! Tetteinkkel kell meggyőznünk a világot, kényszerítenünk kell, hogy elismerje: azok az eszmék, amelyekért elestek katonáink a Vörös Hadsereggel vívott harcban, százszorta magasabb rendűek a moszkvai oligarchák koholmányainál, amiket ránk akartak erőszakolni. Nem váltak még valóra, de képmásukat már ott hordozzuk lelkünkben. Kétségbevonhatatlan bizonyítékokkal kell megcáfolnunk azokat, akik azt állítják, hogy a nemesek és pánok, népe vagyunk, hogy országunk szellemi sötét-ségben botorkál, hogy hadseregünk „Pilsudski fehér serege”.

Minden dolgozó embernek, éljen Keleten vagy Nyugaton, Angliában, Franciaországban, Olaszországban, Amerikában vagy akár Németországban, vagy Oroszországban, el kell ismernie, hogy Lengyelország nem a burzsoá Európa csendőre, s nem a reakciót védi szuronyával. Nem engedhetjük meg, hogy azt higgyék: csak a gazdagok, a pánok, a földbirtokosok arattak itt győzelmet, a szegények viszont vereséget szenvedtek, s ismét veszélybe került a haladás. Mi azonban tudjuk, hogy a határainkat védtük a Vörös Hadsereg ellen, újra egyesült, egynyelvű és egy törzsből eredő népünket, hogy immár véglegesen egy és oszthatatlan legyen, önállóságunkért, nyelvünkért és szabad törvényalkotási jogunkért harcoltunk. Most, miután a harcmezőn legyőztük a bolsevizmust, eszmeiségében is felül kell múlnunk. A bolsevizmus helyére magasabb rendű, igazságosabb, bölcsőbb és tökéletesebb alapelveket kell állítanunk. Alapjaiban kell megráznunk a régi, szüette, rothadó, méreggel itatott Lengyelországot. Az augusztusi vihar, amely annyi ifjú dalia fejét csapta le villámaival, annyi cserkész szemét vakította el, annyi hős erőfeszítést döntött sírba, tisztítsa meg most levegőnket, amit megmérgezett az aljasság bűzhödte lehelete.

Elhangzott már a kiáltás: Fegyverbe! Most, hogy béke lesz, az ország egyik végétől a másikig harsanjon fel ugyanolyan mozgósító erejű kiáltás: Munkára! Micsoda óriási munka áll előttünk! Micsoda mérhetetlen tengere a szükségnek! Elveszett Mazuria, elveszett Varmia, Pomeránia, elveszett Teschen környéke...

Pomerániában üresen állnak a német kéz építette kitűnő iskolák, mert nincs egy tanár sem, aki lengyel nyelvre oktathatná a kasub gyerekeket. És így csak elidegenednek tőlünk a kasubok. Nincs tengerpartig érő vasútvonalunk, mert képtelenek vagyunk kiépíteni egy harminc kilométeres szakaszt Kościerzyn és Wejherowo között, csak mert a nyomorult Danzig folyton-folyvást elárulja, támadja és lenézi a lengyeleket. De országunk belsejében is minden hanyatlik, süllyed és nyomorba dől. Tífusz, vérhas, tetvek, szenny, trágárság, állatiasság, tolvajlás, özönvíz előtti népszokások, pogány kori babonák, tönkrement utak, felégetett hidak. Pályaudvaraink olyanok, mint a disznóól, a kocsikban vérre menő harc folyik az állóhelyekért. Mikor az ifjú lengyel lovagsereg éjszaka kimasírozott Varsóból, és megindult a harcmező felé, Varsóban a szatócs nyugodt szívvel felemelte a kenyér árát...

Mikor a Bug túlsó oldalán felhangzottak az első lövések, doktor Julian Marchlewski és kollégája, a tetőtől talpig embervérrel bemocskolt Feliks Dzierżyński, valamint a szocializmus öreg harcosa, Feliks Kohn kereket oldott Wyszkówból. Égett benzinszag maradt utánuk, egy kevés cukor meg az asztalnál az árnyas almáskertben folytatott viták emléke. Indulás előtt Marchlewski többször is szomorúan felsóhajtott:

*Aranykürtöd volt, legény,
Tollsüveged, mit sem ér,
Csak a madzag, az maradt...⁹*

Mint annyi mindenben, ebben is hatalmasat tévedett ez az elvetélt uralkodó. Sosem tartotta kezében Lengyelország aranykürtjét. Krakkói főveg sem való neki. Ami a viseletet illeti, sokkal jobban illene hozzá a pávatollal díszített, bársonyból készült moszkvai tányérsapka. Az már élete végéig őt illeti. Ez az ország-rabló még a lengyel aranykürt kopott zsinórját sem kaphatja meg. Aki elvezette a szülőföldjére – legyen az akár bűnös és gonosz – az ősi ellenséget, megtiporta, megtaposta, feldúlta, felperzselte, kifosztotta az idegen zsoldosok kezével, az elszakította magát hazájától. Már nem lehet otthona vagy pihenőhelye a haza. Lengyel földön talpalatnyi hely sincs az ilyen embereknek, itt még sírhelyre sem találnak. Lengyelország aranykürtjét a nemzet hatalmas erejű ifjú nemzedéke tartja kezében. És riadót fújhat bármely nap bármely órájában, az élet olyan új énekét szólaltathatja meg, amitől boldogan ropogatják csontjaikat az ősapák, a nagyapák és az apák, pezseg az ifjú vér, ami a szegény lengyel földbe folyt a sebekből ebben az augusztusi viharban.

Petneki Noémi fordítása

9 Ezt éneklí a Szalmabáb Wyspiański *Menyegző* című drámájának utolsó jelenetében (Spiró György fordítása).

A szerzőről

Józef Pawlikowski (1767–1829) – a jakobinizmus követője, publicista. A Kościuszkovezette felkelés (1794) előkészítője, majd emigráns Belgiumban és Franciaországban. Párizsban személyi titkára Tadeusz Kościuszkónak, akinek nevében – és vele együttműködve – megírta a híres *A lengyelek képesek-e kiharcolni a függetlenséget? (Czy Polacy mogą wybić się na niepodległość?)* című broszúrát.

Stanisław Worcell (1799–1857) – lengyel közéleti személyiség, publicista. Fiatalkorában az utópista szocializmus híve és a szabadkőműves mozgalom tagja. Részt vesz a novemberi felkelésben (1830–1831), amelynek a cári seregek általi vérbefojtása után Franciaországba, majd Angliába emigrál. A Lengyel Demokratikus Társaság (Polskie Towarzystwo Demokratyczne) vezető aktivistája, a Lengyel Népi Faluközösségek (Gromady Ludu Polskiego) egyik alapító tagja. Ez utóbbiból kilép, és végérvényesen a Lengyel Demokratikus Társaság mellett teszi le voksát. A lengyel–magyar barátságról született híres metafora szerzője (gyökerük által összenőtt két tölgy).

Aleksander Świątchowski (1849–1938) – író, költő, filozófus, szellemtörténész, publicista. Egyike a januári felkelés (1863–1864) utáni lengyel politikai és kulturális élet legkiválóbb képviselőinek. A Lengyelországban pozitívizmusnak nevezett, romantika utáni kulturális és irodalmi irányzat fő ideológusa. Az általános közművelődés (organikus munka), a kultúra kincseihez való általános hozzáférés és a nemzeti kisebbségek és a nők egyenlőségjogainak szószólója. Ellenzi az Egyház túlságosan nagy befolyását a politikai életben. A két világháború között (1919–1939) az ún. szanáció, vagyis a Piłsudski tábora által képviselt politikai vonal kritikusa.

Józef Piłsudski (1867–1935) – az 1918-as függetlenség építőmestere és a lengyel történelem egyik legkiválóbb államférfija. Érdemei és politikai koncepciói máig inspirálólag hatnak Lengyelország politikusaira, és publicisták és történészek élénk vitáinak forrását és tárgyát képezik. A függetlenség visszanyerése 1918-ban a lengyelek több nemzedéke erő kifejtésének és számos politikai kör munkájának az eredménye volt. A II. Lengyel Köztársaság atyjának Józef Piłsudskit, a lengyel légiók megteremtőjét és az első államfőt tekintik. December 5-én volt születésének 150-ik évfordulója. Piłsudski földbirtokos családból származott, amelyben ápolták a függetlenségi hagyományokat. Már harkovi tanulmányainak idején politikai tevékenységbe kezdett, amelyből az 1885-ös diáktüntetésben való részvételéért kiutasították. Két évvel később Piłsudskit letartóztatták egy a II. Sándor cár uralmának megdöntésére irányuló összeesküvésben való részvételért, és öt esztendőre Szibériába száműzték. Száműzetéséből való hazatérése után nem sokkal Piłsudski belépett a Lengyel Szocialista Pártba. Mint a párt egyik vezetőjét az orosz hatóságok ismét letartóztatták, és a hírhedt Varsói Citadella börtönébe vitték. A Nagy Háború kitörésének pillanatában azon osztagok élére állt, amelyekkel az oroszok által megszállt területekre hatoltak be. Piłsudski létrehozta a Lengyel Légiót, és személy szerint ő lett az I. Brigád parancsnoka. Amikor 1917-ben a légió egy része megtagadta a német császár iránti hűségesküt, Piłsudskit letartóztatták, és a magdeburgi várbörtönbe zárták, amelyben 1918 novemberéig fogva tartották. Németország bukása után, a fogságból szabadulva, Piłsudski Varsóba utazott, ahol a Kormányzó Tanács a lengyel hadsereg főparancsnokának nevezte ki, és megbízta a felszabadult állam nemzeti kormányának a létrehozásával. 1918. november 22-én hivatalosan is megkapta az Ideiglenes Államfői címet, melyet 1922 decemberéig viselt, amikor is Gabriel Narutowiczot megválasztották a Lengyel Köztársaság első államelnökének. 1919–1921 között Piłsudski a Lengyelország által visszaszerzett függetlenség védelméért szállt síkra – a bolsevikok

ellen harcolt, a győztes Varsói Csata egyik parancsnoka volt. 1923-ban visszavonult a politikai élettől, de nem érte egyet az 1926 májusában bekövetkezett politikai helyzet alakulásának irányával, a hozzá hűséges csapatok élén bevonult Varsóba, és háromnapos harc után lemondásra kényszerítette az akkori kormányt. A következő években többek között hadügyminiszterként és miniszterelnökként tevékenykedett. A külpolitikában Pilsudski jó kapcsolat kialakítására törekedett Nyugat-Európával. Józef Pilsudski halála 1935. május 12-én az egész nemzetet megrázta, temetése hatalmas nemzeti tüntetés volt, amelyen a függetlenség atyja előtt rója le tiszteletét a nemzet. Holttestét a krakkói Wawel kriptájában helyezték örök nyugalomra, ahol királyok, államférfiak és a legjelesebb lengyelek nyugszanak. Szívét – a hátrahagyott végrendelet szerint – ezüst urnában helyezték el, és Vilniusba szállították, ahol édesanyja sírjában nyugszik, a rossi temetőben.

Ignacy Paderewski (1860–1941) – zeneszerző, híres zongoraművész, politikus. Az I. világháború idejében – mint népszerű művész – filantróp tevékenységet folytatott, és síkra szállt Lengyelország függetlenségéért. Az amerikaiak széles tömegeinek és magának Woodrow Wilson elnöknek a jóindulatát is sikerült megnyernie. 1918 novemberében visszatért Európába. A versailles-i békekonferencia lengyel delegációjának a vezetője volt. 1919 elején a kormány élére állt, majd ugyanezen év novemberében lemondott miniszterelnöki tisztségéről. Ettől kezdve diplomáciai tevékenységet folytatott, nemzetközi konferenciákon és tárgyalásokon képviselte Lengyelországot.

Roman Dmowski (1864–1939) – politikus, diplomata, ideológus, végzettségénél fogva a természettudományok doktora. Már mint diák politikai tevékenységet folytatott. 1889-től a hazai és emigrációs függetlenségi köröket egyesítő Lengyel Liga tagja. 1893-ban megalapítja saját politikai szervezetét: a Nemzeti Ligát. Dmowski politikai programját – Egyház, nemzet, állam – olyan könyveiben fejti ki, mint *A modern lengyel gondolatai*, *A lengyel politika és az állam újjáépítése*. A saját nemzet és állam érdekeinek az elsőbbségét hirdeti. Azt tartotta, hogy a 123 évnyi rabság után a függetlenségét visszanyert országnak nemzeti jellegűnek kell lennie. Ezért tartozott a lengyel földön élő sokféle nemzetiséget asszimilálni – illetve polonizálni – akarók hívei közé. Az I. világháború idején Nyugaton tartózkodott. Ott is Lengyelország függetlenségének kivívásán fáradozott. Franciaországban Lengyel Hadsereget hozott létre. A háború után Ignacy Paderewskivel egyetemben nagyhatalmakkal tárgyalt, ily módon járulva hozzá a versailles-i békeszerződés aláírásához, mely szerződésben elismerték a lengyel állam létezését. A független Lengyelországban külügyminiszter volt (1923). Később a saját maga által alapított két szervezet: A Nagy Lengyelország Tábora (1926), majd pedig a Nemzeti Front (1928) élére állt, mindvégig ellenzékben maradva a következő kormányok és Pilsudski szanációs tábora idején.

Stefan Żeromski (1864–1925) – lengyel prózaíró, publicista, drámaíró és egy ifjú korában írt, rendkívüli Napló szerzője. A lengyel próza egyik legkiválóbb képviselője és a XX. század első negyede értelmiségének szellemi vezére. Regényei, novellái, drámái formálták az akkori lengyelek társadalmi érzékenységét és patriotizmusát (*Szifuzsi munkák* – 1897, *Hontalanok* – 1839, *Hamvak* – 1904, *A hú folyó* – 1912, *Az élet szépsége* – 1912, *Kora tavasz* – 1924). A lengyel állam újjászületése után fontos szerepet játszott a közéletben. Megalapította a Lengyel Írószövetséget és a Lengyel Pen-Clubot. Részt vett számos olyan tevékenységben, amelyeknek célja az volt, hogy a fiatal állam harmonikusan működjön, és a lengyelség erősödjön lengyel földön. *A wyszkówi plébánián* című riport be volt tiltva a Lengyel Népköztársaság idejében, de szamizdatban majdnem harminc kiadást ért meg.